

กระบวนการกลายเป็นเมืองในประเทศไทย

Urbanisation in Thailand

โดย วรโณบล ครอบอาจ และ ดร.ผกามาศ ถิ่นพังงา
สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย

สารบัญ

1. ความหมายของคำว่า Urban และ Urbanisation

1.1 เมือง (Urban)	3
1.2 การกลายเป็นเมือง (Urbanisation)	4
1.3 รูปแบบการขยายตัวของเมือง (ปกรณ, 2548)	5
1.4 การเติบโตของประชากรเมือง	8
1.5 สถานการณ์การกลายเป็นเมืองในระดับโลก	8
1.5.1 การเปลี่ยนแปลงของประชากรชนบท	10
1.5.2 การคาดการณ์จำนวนประชากรเมืองในโลก	11

2. เมืองในบริบทของประเทศไทย

2.1 คำว่า “เมือง” ในประเทศไทย	13
2.2 เมื่อนิยามคำว่า “เมือง” คือเทศบาล	13
2.3 ตัวอย่างการกลายเป็นเมืองของเมืองในประเทศไทย	16
2.3.1 การกลายเป็นเมืองของเมืองขนาดใหญ่	16
2.3.2 การกลายเป็นเมืองของเมืองเขียวราย	19
2.3.3 การกลายเป็นเมืองของเมืองอุดรธานี	23
2.3.4 การกลายเป็นเมืองของเมืองขอนแก่น	26
บทวิเคราะห์ จากตัวอย่างเมืองในประเทศไทย	28

3. สัมคมและประชากรเมือง

3.1 ประชากรเมืองของไทยมีอยู่เท่าไร?	29
3.2 สัมคมเมืองและวิถีเมือง	30
3.3 ชุมชนแออัดและคนยากจนในเมือง	31
บทอภิปราย	32
เอกสารอ้างอิง	33

1. ความหมายของคำว่า Urban และ Urbanisation

ความหมายของเมืองนั้นมีคำจำกัดความที่ค่อนข้างหลากหลาย เพราะคำว่าเมืองนั้นต่างถูกให้ความหมายตามแต่ละพื้นที่หรือแต่ละหน่วยงานที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่าเมืองที่ได้ถูกนิยามในด้านต่างๆ ก็มีส่วนที่คล้ายคลึงกันอยู่ดังนี้

1.1 เมือง (Urban)

- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่าเมืองไว้ว่า เมืองหมายถึงเขตซึ่งเป็นที่ชุมชนและเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดซึ่งในครั้งก่อนถ้าเป็นเมืองใหญ่หมายถึงเขตภายในกำแพงเมือง
- สมชาย (2522) ให้ความหมายว่า เมือง หมายถึง กลุ่มของการตั้งถิ่นฐานของประชากรที่มารวมกลุ่มกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประมาณสองในสามมีอาชีพที่ไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม
- วิไล (2535) ได้ให้ความหมายว่า เมือง หมายถึง การตั้งถิ่นฐานขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างถาวรอันได้แก่ อาคาร บ้านเรือน มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการ สาธารณูปโภค เช่น ประปา ไฟฟ้า และถนน เป็นต้น เมืองจึงเป็นที่อยู่อาศัยของพลเมืองจำนวนมาก มีความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับสูง ประกอบไปด้วยประชากรที่ต่างเพศ ต่างวัย ต่างสถานภาพ อาชีพ พื้นฐานของประชากรเมืองไม่ใช่เกษตรกรรม เมืองจะมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง และยังเป็นศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ อีกด้วย
- ดวงจันทร์ (2541) ได้กล่าวว่า การจะทำให้คำจำกัดความของเมืองและการระบุว่าเป็นบริเวณใดเป็นเมืองนั้นทำได้หลายวิธี แต่ที่ถือเป็นหลักสากลในการปฏิบัติมีอยู่ 4 วิธีการ คือ การนิยามโดยใช้จำนวนประชากร การนิยามโดยใช้ความหนาแน่น การนิยามโดยใช้กฎหมาย และการบริหาร และการนิยามโดยใช้บทบาทของเมือง เช่น การเป็นเมืองท่องเที่ยว เมืองอุตสาหกรรม เป็นต้น ในส่วนของประเทศไทยนั้นได้มีการนิยามความเป็นเมืองตามกฎหมายไทย ซึ่งระบุไว้ว่า เมือง คืออาณาบริเวณที่อยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล ตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ. 2495 หรือพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ซึ่งได้แบ่งเทศบาลออกเป็น 3 ระดับ คือ เทศบาลตำบล และเทศบาลเมือง ซึ่งกำหนดให้เป็นท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัด มีประชากรตั้งแต่หนึ่งหมื่นคนขึ้นไป ความหนาแน่นประชากรไม่ต่ำกว่าสามพันคนต่อตารางกิโลเมตร มีรายได้พอสมควรแก่การดำเนินงาน ส่วนเทศบาลนครจะต้องมีประชากรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไปและความหนาแน่นเฉลี่ยไม่น้อยกว่าสามพันคนต่อตารางกิโลเมตร
- เสน่ห์ (2544) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า เมือง หมายถึงบริเวณที่มีคนรวมกลุ่มอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างหนาแน่นกว่าพื้นที่ที่อยู่โดยรอบ โดยมีวิถีชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างไปจากชนบทกล่าวคือ ประชากรส่วนใหญ่ของเมืองประกอบอาชีพทางการค้า การบริการ กิจการสำนักงานและการอุตสาหกรรม
- ประจักษ์ (2531) ได้กล่าวถึงแง่มุมของเศรษฐศาสตร์เมืองว่า เมืองคือการรวมตัวของหน่วยเศรษฐกิจต่างๆ (Economy Agents) ในบริเวณพื้นที่หนึ่งๆ ที่มีหน้าที่อำนวยความสะดวกสำหรับการแลกเปลี่ยนซื้อขาย การจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าและบริการต่างๆ

จากการให้คำนิยามความหมายของเมืองข้างต้น ปกรณ (2548) จึงสรุปถึงความหมายของเมืองได้ว่าเมือง หมายถึงพื้นที่หนึ่งซึ่งเป็นที่รวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานของประชากรมารวมกัน เป็นพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่นในบริเวณโดยรอบ โดยมีสิ่งปลูกสร้างถาวร สิ่งอำนวยความสะดวก และระบบสาธารณูปโภคที่เพียงพอเพื่อรองรับความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างกัน เป็นที่ตั้งศูนย์รวมของการปกครองของท้องถิ่นนั้นๆ ประชากรส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่แตกต่างออกไปจากชนบท และการประกอบอาชีพส่วนมากเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม

สุพจน์ (2531) ได้สรุปรูปแบบหลักเกณฑ์การจำแนกความเป็นเมืองออกได้เป็น 4 รูปแบบ คือ

- (1) เกณฑ์ทางด้านพื้นที่ทางการปกครอง ซึ่งเป็นเกณฑ์การแบ่งที่รัฐบาลได้กำหนดขึ้นตามกฎหมาย เช่น ในขอบเขตเทศบาลเป็นเมือง นอกขอบเขตเทศบาลเป็นชนบท
- (2) เกณฑ์ขนาดประชากร โดยใช้วิธีการกำหนดขั้นต่ำไว้ว่าจะต้องมีประชากรไม่น้อยกว่าเท่าใดในพื้นที่นั้นๆ จึงจะเรียกว่าเป็นเมือง บางครั้งอาจจะใช้เกณฑ์ของความหนาแน่นของประชากรต่อหน่วยพื้นที่เป็นฐานประกอบการพิจารณาด้วย
- (3) เกณฑ์ที่กำหนดโดยการกำหนดคุณสมบัติขั้นต่ำของความเป็นเมืองไว้ก่อน หากเข้าข่ายที่กำหนดไว้จึงจะเป็นเมือง เช่น เมืองจะต้องมีความสมบูรณ์พร้อมทางด้านไฟฟ้า ประปา สถานีตำรวจ สถานศึกษา โรงพยาบาล ระบบการคมนาคม เป็นต้น
- (4) เกณฑ์ที่กำหนดโดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งในบางประเทศจะนิยามโดยอาศัยสัดส่วนของประชากรที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจในสาขาเกษตรกรรม เช่น เมืองจะมีประชากรทำงานเชิงเศรษฐกิจในสาขาเกษตรกรรมไม่เกิน 25% เป็นต้น

ทั้งนี้สำหรับประเทศไทยนั้นการวัดความเป็นเมืองส่วนมากจะใช้เกณฑ์ทางด้านพื้นที่ทางการปกครองและเกณฑ์ขนาดประชากรเป็นหลัก (ปกรณ, 2548)

1.2 การกลายเป็นเมือง (Urbanisation)

เมืองเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีวิวัฒนาการและเป็นกระบวนการแบบพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง ทั้งนี้เพราะประชากรในพื้นที่นั้นได้มีการประกอบกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา และกิจกรรมของประชากรก็เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

- ราชบัณฑิตยสถาน (2524) (อ้างใน ปกรณ, 2548) ได้ให้ความหมายของคำว่า Urbanisation ไว้ว่าความเป็นเมือง (Urbanisation) หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คนหรือการดำเนินงานเข้าสู่บริเวณเมืองหรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือในการดำเนินงานต่างๆ มากขึ้น

- เอกรินทร์ (2530) ได้กล่าวว่ากระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanisation) คือกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการที่คุณค่า หรือคุณลักษณะของเมืองได้ถูกเผยแพร่ออกไป มีการเคลื่อนย้ายของประชากรออกจากชนบทสู่เมือง นอกจากนี้ยังรวมถึงรูปแบบของพฤติกรรมที่ปฏิบัติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปให้มีลักษณะเหมือนคนเมือง

- Carter (1972) (อ้างใน จิตรชัย, 2527) ได้กล่าวเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นเมืองว่าจะต้องอาศัยแนวความคิดสามประการประกอบกันคือ ทางพฤติกรรม ทางโครงสร้าง และทาง

ประชากร ทางพฤติกรรมหมายถึง ประชากรชาวเมืองจะต้องมีรูปแบบพฤติกรรมที่แตกต่างจากชาวชนบทโดยทั่วไป ทางโครงสร้างหมายถึง กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจที่ประชากรชาวเมืองจะประกอบกิจการต่างๆ ที่ยกเว้นการเกษตรกรรม และทางประชากรหมายถึง เมืองมีจตุรรมของประชากรและประชากรในเมืองสามารถจัดสภาพพื้นที่อันซับซ้อนให้อยู่กันได้ตามสมรรถภาพและมีความปลอดภัย

- ในแง่มุมด้านเศรษฐศาสตร์เมือง ได้มีการกล่าวถึงกระบวนการกลายเป็นเมืองไว้โดย Hirsch (1973) นักเศรษฐศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่ากระบวนการกลายเป็นเมือง เกิดขึ้นจากการแปลงสภาพประชากร กระบวนการผลิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองเศรษฐกิจชนบทไปสู่เศรษฐกิจเมืองที่มีการรวมตัวบนพื้นที่ค่อนข้างมาก สิ่งตามมา คือ เกิดการรวมตัว (ความหนาแน่น) ของประชากรในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการร่วมกัน และส่งผลต่อการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ทั้งนี้มีปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมือง คือ ปัจจัยด้านผลประโยชน์ของค่าใช้จ่ายที่ในชนบทนั้นมีต้นทุนค่าใช้จ่ายต่อหน่วยที่ต่ำกว่า และปัจจัยด้านการเพิ่มขึ้นของอุปสงค์ภายในอันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและรายได้ภายในชุมชน ดังนั้นปัจจัยทั้งการเพิ่มขึ้นของประชากรและการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความเป็นเมืองได้

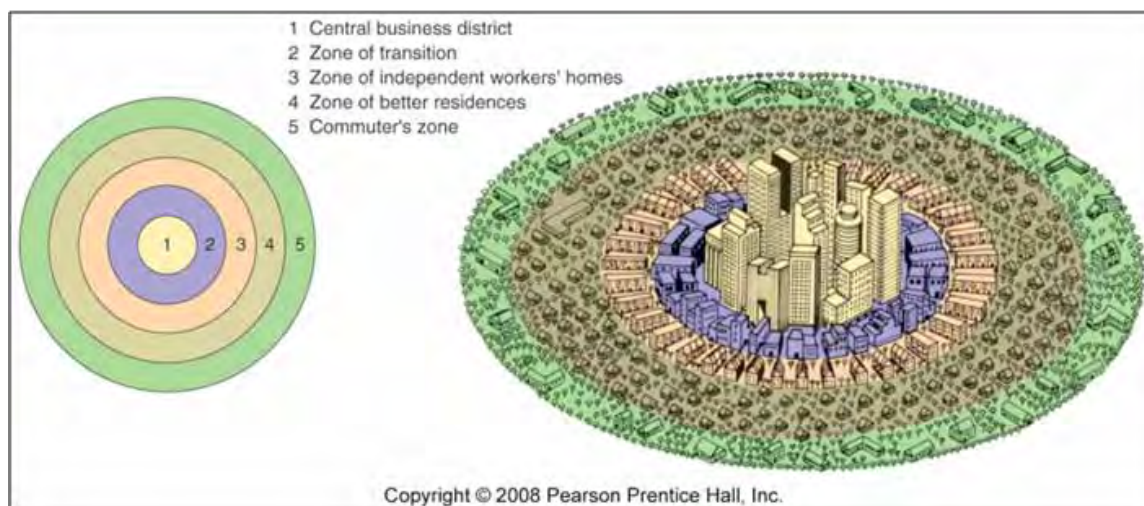
- สุวิทย์ (2535) ได้ศึกษาถึงพัฒนาการของการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชนเมืองหลัก สามารถสรุปได้ว่านโยบายการเพิ่มพลเมืองของรัฐบาลในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ส่งผลทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ส่งผลทำให้เกิดการใช้พื้นที่เพิ่มมากขึ้นโดยระยะแรกเป็นการใช้พื้นที่เพื่อเกษตรกรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ประกาศใช้แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งได้พัฒนาให้เมืองขอนแก่นเป็นเมืองหลักโดยให้มีการตั้งหน่วยงานราชการระดับภาคขึ้น รวมถึงมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น ภาคเอกชนมีการขยายการค้า การบริการและอุตสาหกรรมมากขึ้น การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองขอนแก่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พื้นที่เกษตรกรรมเริ่มแปรสภาพกลายเป็นบ้านจัดสรร ที่อยู่อาศัย สถานศึกษาเพิ่มมากขึ้น การประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้นในขณะที่อาชีพทางด้านเกษตรกรรมกลับลดลง สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการใช้ที่ดินและวิถีของประชากรในพื้นที่เปลี่ยนแปลงในลักษณะของการเป็นเมืองเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากนโยบายของภาครัฐนั่นเอง

- Goldstein (1971) (อ้างใน ปกรณ์, 2548) ได้ทำการศึกษาถึงกระบวนการกลายเป็นเมืองในประเทศไทย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2490 ถึง พ.ศ. 2510 (Urbanisation in Thailand, 1947 - 1967) การวิเคราะห์จะประเมินถึงการเปลี่ยนแปลงของระดับและอัตราการกลายเป็นเมืองโดยเปรียบเทียบถึงท้องถิ่นแต่ละแห่งกับรูปแบบของการกลายเป็นเมือง ความแตกต่างในด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาด้านประชากรศาสตร์ ผลที่ได้จากการศึกษาพบว่าโดยภาพรวมของเมืองที่สูงขึ้นและเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ของเมืองขนาดกลาง สำหรับกรุงเทพฯ นั้นพบว่ามีความหนาแน่นประชากรในเขตเมืองมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรในเขตเมืองทั้งประเทศ มีการขยายตัวของเมืองเกิดขึ้นมากกว่าสองในสามของการขยายตัวของเมืองทั้งประเทศ ซึ่งสาเหตุนี้ทำให้กรุงเทพมหานครเป็นเมืองเอกนคร (Primate City) และส่งผลให้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติเกิดความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

1.3 รูปแบบการขยายตัวของเมือง (ปกรณ, 2548)

รูปแบบการขยายตัวของเมืองเป็นผลมาจากกระบวนการกลายเป็นเมืองที่น่าปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจมาพิจารณา ทั้งนี้การขยายตัวของเมืองอันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของเมืองที่เกิดขึ้นเป็นผลทำให้เกิดความต้องการพื้นที่เพื่อรองรับการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของประชากรในเมืองมากขึ้น การจัดการการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เกิดความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อเมืองจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามการศึกษาเรื่องรูปแบบการขยายตัวของเมืองนั้นมีนักวิชาการทางด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ นักนิเวศวิทยาของเมือง นักภูมิศาสตร์ นักผังเมืองได้พยายามศึกษาและอธิบายถึงปรากฏการณ์รูปแบบของการขยายตัวของเมืองในรูปแบบต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีรูปแบบการขยายตัวของเมืองที่ได้รับความนิยมเชื่อถือว่ามีการขยายตัวของเมืองนั้นมีหลักเกณฑ์โดยรวมที่ใกล้เคียงกันอยู่ 3 รูปแบบ คือ แบบจำลองศูนย์กลางลักษณะวงกลม (Concentric Zone Model) แบบจำลองลักษณะขยายตัวกึ่งดาว (Sector Model) และแบบจำลองลักษณะกระจายเขต (Multiple Nuclei Model) โดยมีรูปแบบการขยายตัวการใช้ที่ดินของเมืองดังนี้

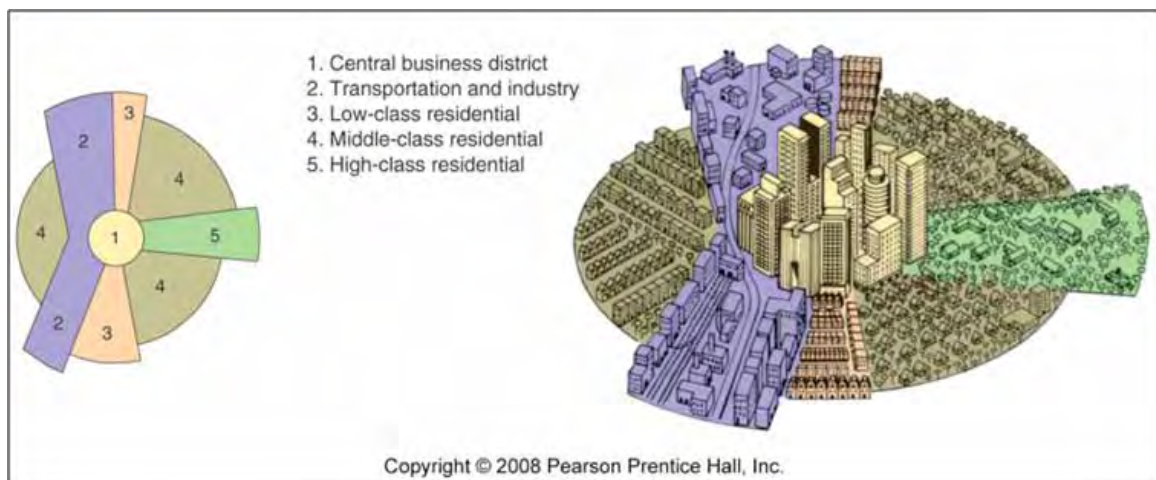
(1) แบบจำลองศูนย์กลางลักษณะวงกลม (Concentric Zone Model)

แบบจำลองศูนย์กลางลักษณะวงกลม (Concentric Zone Model)

แบบจำลองนี้ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1952 โดยเอร์เนสต์ เบอร์กัสส์ (Ernest W. Burgess) ศาสตราจารย์ด้านผังเมืองแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ซึ่งแบบจำลองนี้มีรูปแบบการขยายตัวของเมืองเป็นวงกลม โดยขยายออกจากศูนย์กลางของเมืองและขยายออกในลักษณะวงแหวนรอบๆ ศูนย์กลาง การศึกษาการขยายตัวของเมืองดังกล่าวเริ่มขึ้นที่เมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีการจำแนกศูนย์กลางของเมืองเป็นย่านธุรกิจกลาง (Central Business District: CBD) ถือเป็นแกนกลางของเมือง ถัดออกไปเป็นย่านเปลี่ยนแปลง (Zone of Transition) ซึ่งเป็นส่วนผสมระหว่างย่านธุรกิจกลาง และย่านพักอาศัยของผู้ใช้แรงงาน (Zone of Independent Worker's Homes) ส่วนรอบนอกใช้เป็นย่านที่อยู่อาศัยของคนฐานะดี (Zone of Better Residences) และย่านเคลื่อนย้าย (Commuter's Zone) ซึ่งเป็นย่านหลบความแออัดและสิ่งรบกวนออกสู่พื้นที่บางเบาบริเวณชานเมือง

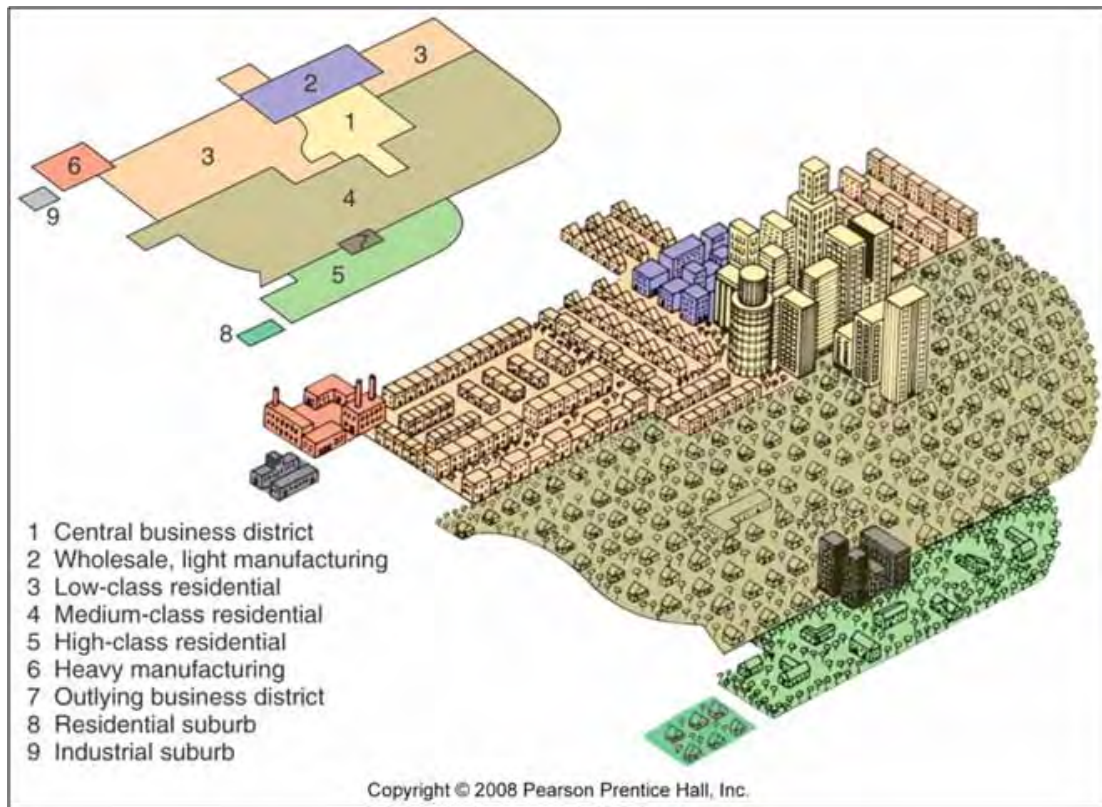
(2) แบบจำลองลักษณะขยายตัวกึ่งดาว (Sector Model)

แบบจำลองลักษณะขยายตัวกึ่งดาว (Sector Model)

ผู้เสนอแบบจำลองนี้คือนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน โฮเมอร์ ฮอยท์ (Homer Hoyt) ในปี ค.ศ. 1969 โดยแบ่งเมืองออกเป็นส่วนๆ เรียกว่า Sector แต่ละส่วนของเมืองประกอบไปด้วยกิจกรรมและประชากรในส่วนต่างๆ ที่ไม่จำเป็นจะต้องเป็นรูปวงกลมซ้อนกันเสมอไป กล่าวคือ บริเวณย่านอุตสาหกรรมไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นรอบศูนย์กลางเมือง แต่อาจขยายตัวตามแนวเส้นทางคมนาคม ทางรถไฟที่พุ่งออกจากจุดศูนย์กลางเมืองไปสู่ชานเมือง ในลักษณะนี้เส้นทางการคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองต่อเมืองจึงมีส่วนกำหนดการเจริญเติบโตของแหล่งธุรกิจเมือง ซึ่งอาจเน้นเฉพาะทิศทางใดทิศทางหนึ่งคล้ายกับรูปดาวหรือใบพัด ซึ่งแบบจำลองนี้ได้พิจารณาองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนภูมิประเทศเป็นหลักในการขยายตัว ดังจะเห็นได้ว่าการขยายตัวมักทำภายใต้ข้อกำหนดขององค์ประกอบที่กล่าวมา ไม่มีการใช้พื้นที่ในลักษณะเสมอภาคกัน ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลของแกนนำเป็นสำคัญ ทิศทางจึงไม่อาจกำหนดตายตัวลงไปได้อย่างเช่นทฤษฎีอื่นๆ

รูปแบบการขยายตัวของเมืองในลักษณะนี้ ได้แก่ นครเวียงจันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จากข้อมูลการขยายตัวของนครเวียงจันทร์จากปี พ.ศ. 2442 ถึง พ.ศ. 2542 พบว่าการขยายตัวของเมืองจะเริ่มขยายจากศูนย์กลางของเมืองออกไปตามแนวเส้นทางคมนาคมและแนวแม่น้ำโขง ทั้งนี้นครเวียงจันทร์ได้รับการพัฒนาเป็นแบบรูปเสี้ยว ส่วนรูปแบบการขยายตัวของเมืองลักษณะนี้ในประเทศก็มีอยู่หลายแห่ง เช่น เมืองสุพรรณบุรี ซึ่งกองวิจัย สำนักผังเมือง ได้กล่าวไว้ว่าการตั้งถิ่นฐานในอดีตส่วนใหญ่มีศูนย์กลางอยู่ตรงบริเวณทางตะวันตกของแม่น้ำสุพรรณบุรีและมีการขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำ ต่อมาเมื่อมีเส้นทางคมนาคมทางบกตัดผ่านทิศทางการขยายตัวจึงเกาะกลุ่มตามถนนสายหลักต่างๆ มากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงและความต้องการใช้ที่ดินของประชากรในเขตเทศบาลเมืองจะเชิงเทรา พบว่ามีลักษณะของการขยายตัวของเมืองที่สอดคล้องกับแบบจำลองลักษณะนี้เช่นกัน

แบบจำลองลักษณะกระจายเขต (Multiple Nuclei Model)

(3) แบบจำลองลักษณะกระจายเขต (Multiple Nuclei Model)

ผู้เสนอแบบจำลองนี้ คือ แฮร์ริสและอัลล์มาน (Harris and Ullman) ศาสตราจารย์ทางด้านภูมิศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก โดยมีแนวความคิดที่ว่าศูนย์กลางของเมืองใหญ่ๆ นั้นมิได้เกิดขึ้นจากที่เพียงแห่งเดียว หากแต่เกิดจากศูนย์กลางหลายๆ จุดมาประสานกันในเมืองนั้นๆ จนเป็นการเจริญเติบโตของเมืองซึ่งขึ้นอยู่กับความสำคัญทางด้านธุรกิจของเมืองนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้ได้แบ่งประเภทของการใช้ที่ดินและที่อยู่อาศัยออกเป็น 9 แบบ คือ

- ย่านกลางธุรกิจ (CBD)
- แหล่งจำหน่ายสินค้าขายส่ง (Wholesale Light Manufacturing)
- เขตที่พักอาศัยของผู้มีรายได้น้อย (Low-Class Residential)
- เขตที่พักอาศัยของผู้มีรายได้ปานกลาง (Medium-Class Residential)
- เขตที่พักของชนชั้นสูง (High-Class Residential)
- แหล่งอุตสาหกรรมหนัก (Heavy Manufacturing)
- แหล่งธุรกิจรอบนอก (Outlying Business District)
- เขตที่พักอาศัยชานเมือง (Residential Suburb)
- แหล่งอุตสาหกรรมนอกเมือง (Industrial)

รูปแบบการขยายตัวของเมืองในลักษณะของแบบจำลองลักษณะนี้ได้แก่เทศบาลเมืองชลบุรี

1.4 การเติบโตของประชากรเมื่อ (พ.ศ. 2547) ประกอบด้วย

- (1) การเพิ่มตามธรรมชาติคือ จำนวนการเกิด/ตาย
- (2) การย้ายถิ่นสุทธิเข้าสู่อาณานิคมบริเวณนั้นๆ
- (3) การเพิ่มขึ้นของขนาดในอาณานิคมบริเวณที่ได้รับการกำหนด เป็นเขตเมืองในการทำสำมะโนแต่ละครั้ง
- (4) การลดขนาดของอาณานิคมบริเวณที่ได้รับการกำหนดให้เป็นเขตเมืองครั้งแรก

- (5) การเพิ่มขึ้นและลดลงของจำนวนประชากร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงขนาดของเมืองในช่วงของการทำสำมะโนประชากร

จากการสำรวจของสำนักงานสถิติกลางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2543 พบว่าการเติบโตของประชากรเมืองสูงกว่าชนบท ทั้งๆ ที่อัตราเพิ่มตามธรรมชาติของประชากรในชนบทสูงกว่าประชากรเมืองทุกช่วงเวลา แสดงว่ามีการย้ายถิ่นสุทธิจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมือง รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของอาณาบริเวณที่ได้รับการยกฐานะเป็นเขตเมืองเพิ่มขึ้น

1.5 สถานการณ์การกลายเป็นเมืองในระดับโลก

1.5.1 การเปลี่ยนแปลงของประชากรชนบท เมือง มหานคร และอภิมหานครของโลกในช่วงปี ค.ศ. 1950 – 2050

จากรายงาน United Nations's World Urbanisation Prospects: The 2009 Revision สรุปความโดยพัลลภ กฤตยานวัช

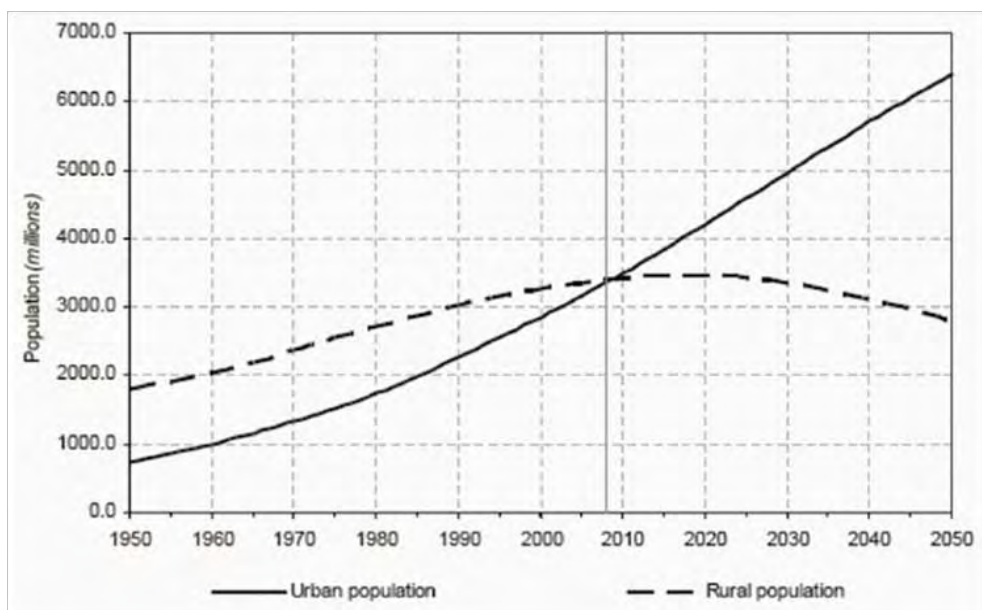
องค์การสหประชาชาติ (United Nation) โดย Population Division, Department of Economic and Social Affairs ได้จัดทำรายงานการประเมินและการคาดการณ์จำนวนประชากรเมืองและชนบทของประเทศต่างๆ ทั่วโลก นับแต่ปี ค.ศ. 1988 เป็นต้นมา และทำการแก้ไขปรับปรุงใหม่ในรอบ 2 ปี โดยรายงาน "World Urbanization Prospects: The 2009 Revision" ครอบคลุม 230 ประเทศในทุกภูมิภาคทั่วโลก โดยจากรายงานสามารถสรุปได้ดังนี้

(1) ประชากรเมืองของโลกเริ่มมีมากกว่าประชากรในชนบทเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 2009 โดยในช่วงกลางปี ค.ศ. 2009 ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองทั่วโลกมีจำนวน 3.42 พันล้านคน ในขณะที่อยู่ในชนบทจำนวน 3.41 พันล้านคน

(2) ประชากรของโลกจะเพิ่มขึ้นจาก 6.83 พันล้านคนในปี ค.ศ. 2009 เป็น 9.15 พันล้านคนในปี ค.ศ. 2050 โดยเป็นการขยายตัวในอัตราที่ชะลอตัวลง

(3) ประชากรเมืองของโลกจะเพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่าตัวในปี ค.ศ. 2050 จาก 3.42 พันล้านคนในปี ค.ศ. 2009 เป็น 6.29 พันล้านคนในปี ค.ศ. 2050 หรือเพิ่มขึ้น 84%

(4) ประชากรเมืองของโลกจะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจาก 50% ในปี ค.ศ. 2009 เป็น 70% ในปี ค.ศ. 2050

ข้อมูล และการคาดการณ์จำนวนประชากรโลกที่อาศัยอยู่ในเมือง และในชนบทตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 - 2050

- (5) ประชากรเมืองในทวีปเอเชียมีมากที่สุดในโลกในปี ค.ศ. 2009 และในปี ค.ศ. 2050 ประชากรเมือง

จะกระจุกตัวมากที่สุดในเอเชียและแอฟริกา โดยในปี ค.ศ. 2009 ประชากรเมืองในทวีปเอเชียมีมากที่สุดในโลก โดยมีมากถึง 1,719 ล้านคน รองลงมาได้แก่ทวีปยุโรปจำนวน 531 ล้านคน และในอีก 4 ทศวรรษหน้า ประชากรเมืองจะขยายตัวเร็วมากที่สุดในเอเชียและแอฟริกา

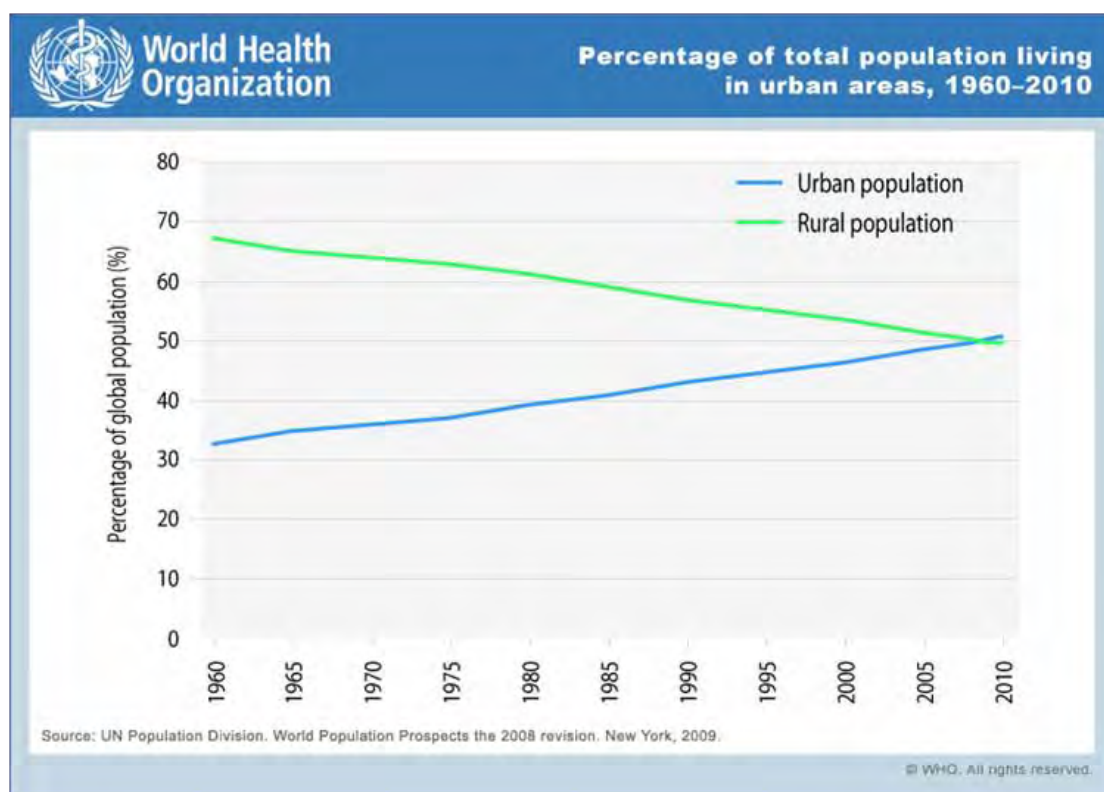
ทั้งนี้ประชากรเมืองจะขยายตัวมากที่สุดในจีนและอินเดีย โดยในปี ค.ศ. 2050 จีนจะมีประชากรเมืองมากที่สุดในโลกจำนวน 1,000 ล้านคน ตามด้วยอินเดียจำนวน 900 ล้านคน

(6) ในปี ค.ศ. 2009 มีเมกะมหานคร (Megacities) อยู่ทั้งสิ้น 21 เมือง และจะเพิ่มเป็น 29 เมืองในปี ค.ศ. 2050 โดยทวีปเอเชียมีจำนวนเมกะมหานครมากที่สุด

1.5.2 การคาดการณ์จำนวนประชากรเมืองในโลก

โดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO)

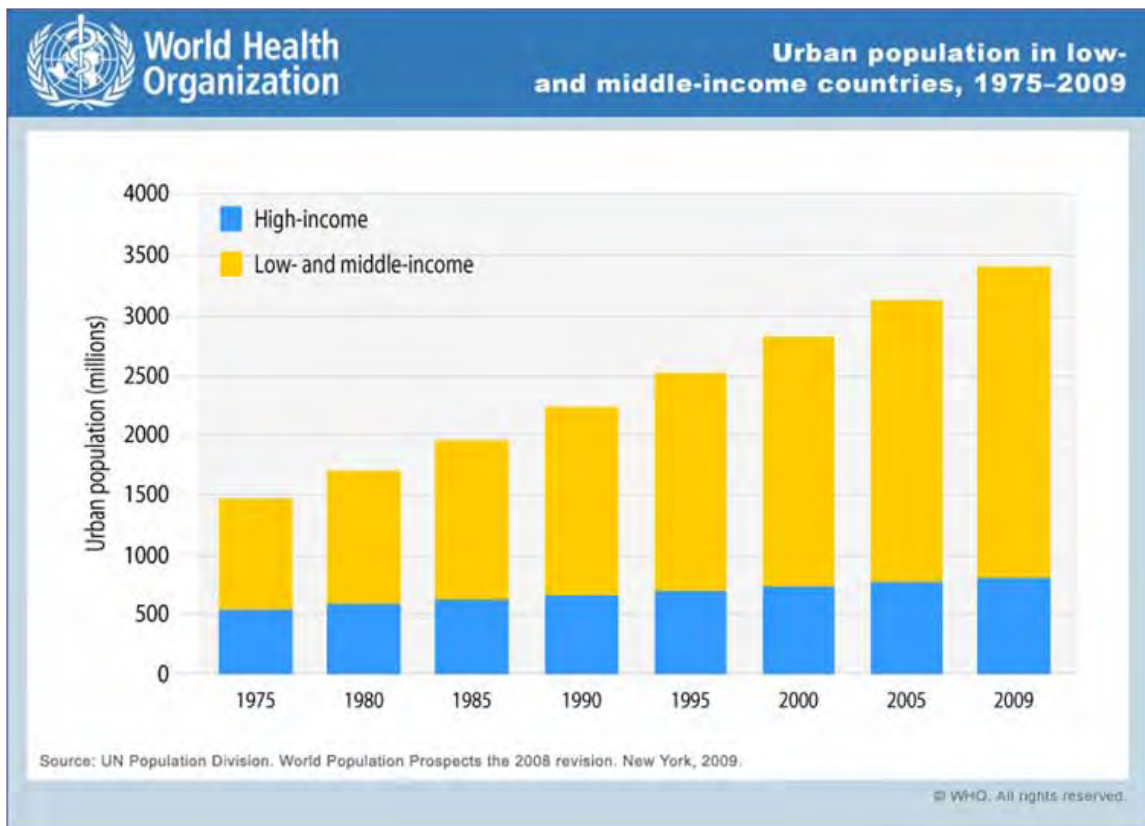
องค์การอนามัยโลกได้รายงานถึงสัดส่วนประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองในปัจจุบัน พบว่าประชากรโลกกว่า 50% อาศัยอยู่ในพื้นที่เมือง และมีการคาดการณ์ว่าสัดส่วนดังกล่าวจะเพิ่มสูงขึ้น โดยจะแต่เดิมในปี ค.ศ. 1990 ประชากรโลกอาศัยอยู่ในเมืองเพียง 30% เท่านั้น และเพิ่มเป็น 50% ในปี ค.ศ. 2010 และในปี ค.ศ. 2030 คาดการณ์ว่าจะมีประชากรโลกอาศัยอยู่ในเมืองถึง 60% และจะเพิ่มเป็น 70% ในปี ค.ศ. 2050

สัดส่วน (เปอร์เซ็นต์) จำนวนประชากรโลกที่อาศัยอยู่ในเมืองและในชนบท
ตั้งแต่ปีค.ศ. 1960 – 2010

นอกจากนี้ องค์การอนามัยโลกยังทำการศึกษารายได้ของประชากรโลกในช่วงปี ค.ศ. 1975 –

2009 พบว่าประชากรที่มีรายได้ต่ำมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ประชากรที่มีรายได้ปานกลาง – รายได้สูง มีจำนวนเพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่น้อยมาก และพบว่าสัดส่วนระหว่างประชากรที่มีรายได้ต่ำ ต่อ ประชากรที่มีรายได้ปานกลาง-สูง นั้นมีความแตกต่างเพิ่มมากขึ้นในทุกปี

จำนวนประชากรโลกผู้มีรายได้ต่ำ และ ประชากรโลกผู้มีรายได้ปานกลาง – สูง
ในช่วงปี ค.ศ. 1975 – 2009

2. เมืองในบริบทของประเทศไทย

เรียบเรียงจาก บทความ “ระเบิดคนเมือง ในประเทศไทย”

2.1 คำว่า “เมือง” ในประเทศไทย

ในอดีต “เมือง” เป็นคำเรียกชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาเขตพื้นที่หนึ่ง มี “เจ้าเมือง” เป็นผู้ปกครองดูแลพลเมืองที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตพื้นที่นั้น เมืองต่างๆ จะขึ้นกับ “เมืองหลวง” หรือ “ราชธานี” ซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของพื้นที่ ในพระราชอาณาจักร ดังในการปกครองสมัยราชอาณาจักรสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยา สืบมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพ้นจากเมืองหลวงศูนย์กลางของราชอาณาจักรแล้วยังมีเมืองต่างๆ ตามลำดับความสำคัญ และระยะห่างจากเมืองหลวง ได้แก่ หัวเมืองชั้นในหรือเมืองลูกหลวง อยู่ห่างจากเมืองหลวงระยะทางเดินทางภายใน 2 วัน ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน หัวเมืองชั้นนอกอยู่ไกลออกไป จัดเป็นหัวเมืองชั้นเอก โท ตรี ตามลำดับความสำคัญและขนาดของพื้นที่ และไกลออกไปอีกเป็นเมืองประเทศราชของชาวต่างชาติ ที่มีเจ้าหรือกษัตริย์ปกครองตนเอง แต่ยอมขึ้นตรงต่อเมืองหลวง

เมืองจึงเป็นศูนย์กลางของชีวิตผู้คนในทุกๆ ด้าน การปกครอง ศิลปวัฒนธรรม และความมั่งคั่งของราชอาณาจักร จะมารวมศูนย์อยู่ที่เมืองหลวงนี้ เมืองอื่น ๆ ย่อมเป็นที่ย่อยของ “เจ้าเมือง” หรือ “เจ้านคร” ผู้ต้องทำหน้าที่เก็บส่วยสาอากรจากชาวบ้านที่เข้ามาหากินอยู่ในเขตพื้นที่ของตน เมื่อรวบรวมส่วยภาษีหรือผลประโยชน์จากชาวบ้านแล้ว คงต้องจัดสรรผลประโยชน์ส่วนหนึ่งส่งต่อไปยังเมืองหลวง เจ้าเมืองจะต้องมีอำนาจเกณฑ์ไพร่พลคนในปกครองมาทำงานให้ตน และเมื่อยามมีศึกสงคราม ย่อมต้องมีอำนาจเกณฑ์ผู้คนเป็นไพร่พลสมทบเป็นกองทัพร่วมรบกับทัพหลวงด้วย

เมืองในอดีตยังเป็นศูนย์กลางทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และการค้าขาย ของพื้นที่ภายในรัศมีรอบตัวเมืองอีกด้วย ตามอาณาบริเวณเมืองหลวงเก่าของไทย ทั้งอยุธยา และสุโขทัย ยังปรากฏหลักฐานว่ามีวัดอารามจำนวนมาก เมืองเก่าอื่น ๆ ที่มีชื่อเมืองหลวง เช่น เมืองกาญจนบุรี เพชรบุรี ลพบุรี กำแพงเพชร พิษณุโลก เชียงใหม่ นครศรีธรรมราช ฯลฯ ก็ยังมีร่องรอยว่าเคยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในเขตพื้นที่นั้น ๆ งานศิลปกรรมของไทยมักอยู่คู่กับงานก่อสร้างโบสถ์วิหาร ด้วยบารมีของเจ้าเมือง เจ้านาย และผู้มีอันจะกินที่อาศัยอยู่ในเมือง การกระเกณฑ์หรือจ้างช่างผู้ชำนาญให้รังสรรค์สร้างงานศิลปก็ย่อมจะเป็นไปได้

นอกจากนี้ เมืองในอดีตยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า ให้ชาวบ้านได้นำผลผลิตของตนมาค้าขายแลกเปลี่ยนกับผลผลิตที่ตนไม่มีจากพื้นที่อื่น หรือจากต่างเมือง เมืองหลวงเก่าของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นอยุธยาหรือกรุงเทพมหานคร เมื่อร้อยกว่าปีก่อนยังทำหน้าที่เป็นเมืองท่า ที่เป็นเสมือนประตูหน้าบ้านเปิดค้าขายกับพ่อค้าวานิชจากต่างประเทศอีกด้วย

2.2 เมื่อนิยามคำว่า “เมือง” คือเทศบาล

ขณะที่ประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมไทยก็ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกมากขึ้น ได้รับเอาความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในประเทศอย่างกว้างขวาง ประกอบกับโลกตะวันตกเองก็ได้พัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปอย่างก้าวกระโดดภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยได้เร่งรัดพัฒนาไปทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านการเกษตร อุตสาหกรรม การค้าพาณิชย์ การสื่อสารคมนาคม การแพทย์ สาธารณสุข และการสุขภาพ รวมทั้งการศึกษาของประชาชน

การพัฒนาในทุก ๆ ด้านดังกล่าวมีผลอย่างมากต่อการกระจายตัวของประชากร เมื่อผลผลิตทางการเกษตร หัตถกรรม และอุตสาหกรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ มีเพิ่มขึ้น จึงเกิดตลาดเพื่อเป็นศูนย์กลางของการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าสำหรับผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ตลาดที่เกิดขึ้นมีขนาดใหญ่เล็กเป็นลำดับชั้น กรุงเทพฯ ในฐานะเมืองหลวงได้กลายเป็นตลาดศูนย์กลางของสินค้านานาชนิดจากท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ และเป็นศูนย์กลางนำเข้าและส่งออกสินค้าระหว่างประเทศ เมือง หรือหัวเมือง ตามจังหวัดต่าง ๆ เป็นตลาดศูนย์กลางรับช่วงต่อจากกรุงเทพฯ ไปติดต่อค้าขายกับผู้คนในพื้นที่ของตน เกิดเป็นตลาดรองลงไปในระดับอำเภอ และท้ายที่สุดอาจเป็นเพียงตลาดหรือร้านค้าเล็ก ๆ ในหมู่บ้าน

เมืองต่าง ๆ ในประเทศไทยได้พัฒนาตัวเองด้วยการเป็นตลาดการค้า ควบคู่ไปกับการเป็นศูนย์กลางของการปกครอง กรุงเทพฯ เมืองหลวง เป็นศูนย์กลางการปกครองประเทศ ในระบบที่เน้นการรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลางของไทย หัวเมือง หรือตัวจังหวัดเป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัดที่รับอำนาจต่อมาจากกรุงเทพฯ อำเภอเป็นตัวแทนอำนาจปกครองจากส่วนกลางในระดับล่างต่อไปจากจังหวัด ตัวจังหวัดและอำเภอเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการพร้อม ๆ กับการเป็นตลาดสำหรับสินค้าและบริการของพื้นที่ต่าง ๆ ไปด้วย

ในขณะที่การค้าพาณิชย์ และการบริหารราชการแผ่นดินได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วนี้ เมืองต่าง ๆ ก็ได้เติบโตอย่างรวดเร็วตามไปด้วย กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นราชธานีที่รวมศูนย์อำนาจมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทุกอย่างในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การปกครอง การพาณิชย์ การขนส่งคมนาคม การศึกษา ศิลปวัฒนธรรมและสันตนาการ จึงไม่แปลกที่กรุงเทพฯ จะเป็น “เอกนคร” 2 ที่โดดเด่นอยู่เมืองเดียวมาตั้งแต่อดีตเมื่อเริ่มสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งบัดนี้ กรุงเทพฯ และเมืองต่าง ๆ ในประเทศไทยได้ขยายใหญ่ขึ้นทั้งในมิติด้านอาณาเขตพื้นที่ และจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเมือง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการปฏิรูปการปกครองครั้งสำคัญ ได้เปลี่ยนการจัดการปกครองส่วนภูมิภาค โดยให้แบ่งพื้นที่ในเขตการปกครองของเมืองต่าง ๆ เป็น “มณฑล” แต่ละมณฑลประกอบด้วยเมืองหลายเมือง มีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ปกครอง แต่ละเมืองแบ่งเป็นอำเภอ มีนายอำเภอเป็นผู้ปกครอง แต่ละอำเภอแบ่งเป็นตำบล มีกำนันเป็นผู้ปกครอง แต่ละตำบลแบ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ในความดูแลของผู้ใหญ่บ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงเล็งเห็นประโยชน์ที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง “สุขาภิบาล” ซึ่งมีลักษณะคล้ายเทศบาลในปัจจุบัน สุขาภิบาลแห่งแรกคือสุขาภิบาลกรุงเทพฯ และสุขาภิบาลท่าฉลอม นับเป็นการทดลองรูปแบบการปกครองท้องถิ่นของประเทศไทยในระยะเริ่มแรก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อปรากฏว่าสุขาภิบาลทั้ง 2 แห่ง ทั้งที่กรุงเทพฯ และท่าฉลอมดำเนินงานได้ผลอย่างดี จึงได้ตราเป็นพระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ. 2458 ขึ้น สุขาภิบาลตามพระราชบัญญัตินี้แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ สุขาภิบาลเมือง และสุขาภิบาลตำบล กิจการสุขาภิบาลได้กระจายไปยังท้องถิ่นอื่น ๆ ทั่วประเทศ สุขาภิบาลเมืองได้กลายเป็นเทศบาลเมืองในเวลาต่อมา

เมื่อประเทศไทยมีพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ตามพระราชบัญญัตินี้ เทศบาลมี 3 ประเภท คือ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลนคร ได้กำหนดเงื่อนไขการมีฐานะเป็นเทศบาลไว้ดังนี้

มาตรา 9 “เทศบาลตำบลได้แก่ท้องถิ่นซึ่งมีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลพระราชกฤษฎีกานั้นให้ระบุชื่อและขอบเขตของเทศบาลไว้ด้วย”

มาตรา 10 “เทศบาลเมืองคือท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดหรือท้องถิ่นชุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่หนึ่งหมื่นคนขึ้นไปโดยราษฎรเหล่านั้นอยู่หนาแน่นเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามพันคนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตรทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้และซึ่งมีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลเมืองพระราชกฤษฎีกานั้นให้ระบุชื่อและขอบเขตของเทศบาลไว้ด้วย”

มาตรา 11 “เทศบาลนครได้แก่ท้องถิ่นชุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไปโดยราษฎรเหล่านั้นอยู่หนาแน่นเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามพันคนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตรทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้และซึ่งมีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนครพระราชกฤษฎีกานั้นให้ระบุชื่อและขอบเขตของเทศบาลไว้ด้วย”

ต่อมาเมื่อมีการศึกษาเรื่องการขยายเขตเมือง (urbanisation) จึงเกิดความต้องการมาตรฐานวัดระดับความเป็นเมืองในประเทศไทยมาตรฐานวัดเหล่านี้จะใช้เพื่อดูแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงความเป็นเมืองของไทย และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบสถานการณ์กับประเทศอื่นๆ ดังนั้นดัชนีชี้วัดความเป็นเมืองที่มีค่าจำกัดความที่ชัดเจนและสามารถวัดได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากพื้นที่ที่เป็น “เขตเทศบาล” มีการกำหนดขอบเขตไว้แน่ชัด “เขตเทศบาล” เหล่านี้จึงถูกสมมุติให้มีความหมายเท่ากับ “เมือง” เพื่อแบ่งให้ชัดเจนว่าเมืองหมายถึงเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อย่างไร “เขตเมือง” ในประเทศไทยจึงวัดกันด้วย “เขตเทศบาล” ประชากรเมืองหรือประชากรที่อยู่ในเมืองคือประชากรเฉพาะที่อยู่ในเขตเทศบาลเท่านั้นไม่รวมประชากรในเขตสุขาภิบาลซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นพื้นที่ที่มีประชากรรวมตัวกันอยู่มากพอสมควรและดังนั้นถ้าแบ่งเขตพื้นที่ที่อยู่อาศัยของประชากรออกเป็น 2 ช่วงคือ “เขตเมือง” และ “เขตชนบท” แล้วเขตชนบทจะหมายถึงเขตพื้นที่นอกเขตเทศบาลทั้งหมด

ที่ผ่านมาในการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับความเป็นเมืองของประเทศไทยวัด “ขนาดความเป็นเมือง” (Degree of Urbanisation) ด้วยอัตราส่วนของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลความเป็นเมืองในประเทศไทยได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วดังได้กล่าวมาแล้วสำหรับปี พ.ศ. 2503 แฉกนับประชากรในเขตเทศบาลทั้งหมดได้ 3.3 ล้านคนในขณะที่ประชากรรวมของทั้งประเทศมี 26.2 ล้านคนประชากรในเขตเมืองหรือในเขตเทศบาลจึงคิดเป็นร้อยละ 12 ของประชากรทั้งหมดในปีนั้นอัตราส่วนร้อยละของประชากรในเขตเมืองได้เพิ่มเป็นร้อยละ 19 ในปี พ.ศ. 2533 และเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 31 ในปีพ.ศ. 2543 แต่การเพิ่มขึ้นในปีสุดท้ายนี้มีได้เนื่องมาจากประชากรในเขตเทศบาลเพิ่มขึ้นจริงหากแต่เนื่องจากการยกฐานะเขตการปกครองที่เคยเป็น “เขตสุขาภิบาล” ให้เป็น “เขตเทศบาล” ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลปี พ.ศ. 2542 การปรับสถานภาพนี้เพิ่มเขตเทศบาลในประเทศไทยอีกมากกว่า 1,000 แห่งประชากรในเขตเทศบาลหรือประชากรเมืองจึงเพิ่มขึ้นซ้ำข้ามคืนจากประมาณร้อยละ 20 เป็นร้อยละ 30 อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนนิยามของคำว่า “เทศบาล”

ตาราง 1 จำนวนประชากรทั้งหมดจำนวนประชากรในเขตเทศบาลและร้อยละของประชากรเมืองปี พ.ศ. 2503 – 2543

พ.ศ.	ประชากรทั้งหมด	ประชากรในเขตเทศบาล	ร้อยละประชากรเมือง
2503	26,248,794	3,273,865	12.5
2513	34,427,374	4,553,100	13.2
2523	44,824,840	7,632,916	17.0
2533	54,548,519	10,215,087	18.7
2543	60,916,441	18,971,100	31.1

จุดเปลี่ยนของนิยามคำว่า “เทศบาล” มีความสำคัญต่อการศึกษาเรื่องความเป็นเมืองในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2542 สุธาภิบาล 980 แห่งได้รับการยกฐานะให้เป็นเทศบาลจำนวนเทศบาลที่มีอยู่ในปีพ.ศ. 2537 เปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2549 ได้แสดงไว้ในตาราง 3 ในปี พ.ศ. 2537 ประเทศไทยมีเทศบาลทุกประเภทอยู่เพียง 179 แห่งแต่ในปี พ.ศ. 2549 จำนวนเทศบาลได้เพิ่มขึ้นเป็น 1,211 แห่งเฉพาะเทศบาลตำบลมีมากถึง 1,018 แห่งประชากรที่มีที่อยู่อาศัยในเขตเทศบาลตามทะเบียนราษฎรมีเพียง 10.7 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 18 ของประชากรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2537 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 18.4 ล้านคนหรือร้อยละ 29 ในปี พ.ศ. 2549 (ตามบันทึกในทะเบียนราษฎร)

2.3 ตัวอย่างการกลายเป็นเมืองของเมืองในประเทศไทย

2.3.1 การกลายเป็นเมืองของเมืองขนาดใหญ่

เมืองหาดใหญ่เมืองศูนย์กลางด้านการค้าและธุรกิจของจังหวัดสงขลาและภาคใต้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและเป็นประตูผ่านไปยังประเทศเพื่อนบ้าน คือ มาเลเซียและสิงคโปร์เนื่องจากอยู่ห่างจากด่านสะเดาเพียง 60 กิโลเมตรปัจจัยที่ทำให้มีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก คือ การเป็นศูนย์กลางทางด้านต่างๆ ได้แก่ ธุรกิจการค้า การขนส่ง การสื่อสาร การคมนาคม การศึกษา และการท่องเที่ยว

ความเจริญของเมืองหาดใหญ่เริ่มต้นจากสร้างทางรถไฟ และสถานีชุมทางรถไฟอุตะเภาส่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2452 ตั้งอยู่ตำบลคลองอุตะเภา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในอดีตเป็นสถานีรถไฟ ระดับ 1 ของทางรถไฟสายใต้ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2455 ได้ประสบปัญหาน้ำท่วมอย่างต่อเนื่อง จึงมีการย้ายสถานีรถไฟชุมทางไปยังสถานีรถไฟชุมทางหาดใหญ่ในปัจจุบัน ต่อมาชาวจีนในพื้นที่ได้เห็นการณ์ไกลว่าบริเวณสถานีรถไฟหาดใหญ่ต่อไปภายหน้าจะต้องเจริญก้าวหน้า จึงได้มีการจับจองและซื้อที่ดินแปลงใหญ่จากรัฐบาลในพื้นที่ มีการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า และได้มีการตัดถนน สร้างอาคารบ้านเรือนให้ราษฎรเช่า ตัดที่ดินแบ่งขาย และเงินที่ได้ก็นำไปตัดถนนสายใหม่ต่อไป ทำให้ชุมชนหาดใหญ่เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว จนทางราชการต้องยกฐานะให้บ้านหาดใหญ่เป็นอำเภอที่มีชื่อว่า “อำเภอเหนือ” ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 ได้เปลี่ยนชื่อจากอำเภอเหนือเป็น “อำเภอหาดใหญ่” และได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอชั้นเอกในที่สุด

เมืองหาดใหญ่ในอดีต (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา: ไม่ทราบปีที่ถ่าย)

จากข้อมูลระบบติดตามผังเมืองรวมจังหวัดสงขลา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา, 2556) ได้ทำการเปรียบเทียบจำนวนและขนาดพื้นที่ที่มีอาคารคลุมดินในเมืองหาดใหญ่ ซึ่งเปรียบเทียบระหว่างการใช้ประโยชน์ที่ดินปีฐาน (พ.ศ. 2540) และการใช้ประโยชน์ที่ดินปีปัจจุบัน (พ.ศ. 2556) พบว่าที่ผ่านมาเมืองหาดใหญ่มีการก่อสร้างอาคารและสิ่งก่อสร้างคลุมดินเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย พื้นที่

ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง และพื้นที่ชนบทและพื้นที่เกษตรกรรม แสดงให้เห็นว่าเมืองมีการขยายตัวจากเขตเนื้อเมืองเดิม (พื้นที่พาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก) กระจายไปยังพื้นที่รอบนอกเพิ่มขึ้น

เหตุการณ์สำคัญที่เป็นปัจจัยในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองขนาดใหญ่

1. การก่อสร้างมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ในปี พ.ศ. 2514 ทำให้เมืองหาดใหญ่เป็นศูนย์กลางการศึกษาของภูมิภาคมีผู้คนย้ายเข้ามาเพื่อศึกษาเล่าเรียน และทำงานในเมืองหาดใหญ่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งมหาวิทยาลัยเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้ระดับรายได้ การจ้างงาน และความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นและภูมิภาคที่พวกเขาทำงานให้สูงขึ้น

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

(ภาพจาก <http://elc.psu.ac.th/edumanual/2554/Bsc54/songkla.html>)

2. การสร้างสนามบินนานาชาติหาดใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2515 เพื่อให้บริการนำของเข้าหรือส่งออกซึ่งของทุกประเภท นอกจากนี้ยังได้มีเที่ยวบินนานาชาติจากหาดใหญ่ ไปยังนครมักกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ในช่วงเทศกาลการประกอบพิธีฮัจญ์ ของผู้นับถือศาสนาอิสลาม เมืองหาดใหญ่จึงเป็นศูนย์กลางของประชาชนในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงประเทศเพื่อนบ้านในการเดินทางในช่วงดังกล่าว จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การคาดการณ์ของเมืองหาดใหญ่ขยายตัวเพิ่มขึ้น ทำให้เมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว

3. การก่อสร้างถนนลพบุรีราเมศวร์ (ทางหลวงหมายเลข 414) ในปี พ.ศ. 2533 เพื่อเลี้ยวเมืองหาดใหญ่ในการเดินทางเข้าหรือออกจากอำเภอเมืองสงขลาเป็นการลดการจราจรคับคั่งในเมืองหาดใหญ่และลดระยะเวลาในการเดินทางไปอำเภอเมืองสงขลาส่งผลให้การคมนาคมขนส่งมีความคล่องตัวมากขึ้น โดยเฉพาะการขนส่งสินค้าระหว่างเมืองหาดใหญ่และท่าเรือน้ำลึก จ. สงขลา

4. การสร้างหาดใหญ่ไอซ์โดม ในปี พ.ศ. 2552 เพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของเมืองหาดใหญ่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว และประสบความสำเร็จในด้านรายได้ และจำนวนผู้เข้าชมเป็นอย่างมาก

5. การก่อสร้างกระเช้าลอยฟ้า ขึ้นเขาคอหงส์ ในปี พ.ศ. 2554 เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมณฑล มหาราช พระคู่เมืองหาดใหญ่ ซึ่งเขาคอหงส์จัดว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองหาดใหญ่ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติจำนวนมากเดินทางมาที่เขาคอหงส์เพื่อสักการะพระพุทธรูปคู่เมือง ศาลเจ้าแม่กวนอิม และเทพเจ้าต่างๆ

กระเช้าลอยฟ้า ขึ้นเขาคอหงส์ เมืองหาดใหญ่ (ภาพโดยอำมาตย์ไชยทวีวงศ์)

6. การที่ประเทศไทยกำลังเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ทำให้มีการเตรียม การเพื่อรองรับการค้า การลงทุนต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น การเพิ่มขึ้นของโครงการที่อยู่อาศัย การสร้างห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มากมาย

ปัจจัยอื่นๆ ก็เป็นเหตุให้เมืองหาดใหญ่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

เมืองหาดใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่รอยต่อระหว่างประเทศไทย กับประเทศมาเลเซีย การคมนาคม ระหว่างประเทศทำได้สะดวก ทั้งโดยรถยนต์ รถไฟ และทางอากาศ จึงทำให้เมืองหาดใหญ่เป็นศูนย์กลาง เศรษฐกิจ การค้า/การลงทุน การศึกษา และการคมนาคมขนส่งของจังหวัดสงขลา และภาคใต้ของประเทศไทย ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพาณิชยกรรม (รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว) และอุตสาหกรรม ได้แก่ อาชีพค้าขาย ธุรกิจบริการ และเป็นลูกจ้างในสถานประกอบการ

นอกจากนี้จังหวัดสงขลาโดย องค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาศึกษาโครงการวาง และจัดทำผังเมืองรวมจังหวัดสงขลา ขึ้น เพื่อนำนครสงขลาและนครหาดใหญ่ สู่การเป็นเมืองศูนย์กลางของ ภาคใต้ในระดับ “มหานคร” เพื่อส่งเสริมศักยภาพในการพัฒนาทุกๆ ด้านของภาคใต้ ตามแผนยุทธศาสตร์ หลักของประเทศ ที่ต้องการกระจายการพัฒนาออกจากกรุงเทพฯ ที่มีความแออัด สู่หัวเมืองในภูมิภาค ต่างๆ โดยผังเมืองรวมจังหวัดสงขลาถือเป็นผังเมืองรวมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศรองจากกรุงเทพมหานคร

ภาพเมืองหาดใหญ่ในอดีต (พ.ศ. 2512) จากมุมสูง แสดงให้เห็นถึงความหนาแน่นของอาคารและสิ่งก่อสร้างในพื้นที่ (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา)

เมืองหาดใหญ่ในปัจจุบันยังคงหนาแน่นไปด้วยอาคารและสิ่งก่อสร้าง และมีอาคารสูงเพิ่มมากขึ้น (ภาพโดย พร้อมศักดิ์ จิตจำ)

2.3.2 การกลายเป็นเมืองของเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่และบริเวณรอบข้างมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังเหตุการณ์สำคัญในอดีตต่อไปนี้

- ปี พ.ศ.2478 ได้รับแต่งตั้งเป็นเทศบาลเมือง มีพื้นที่ 10.2 ตารางกิโลเมตร
- ปีพ.ศ.2485 “ท่าอากาศยานเชียงใหม่ Chiang Rai International Airport” ถูกสร้างเพื่อการบินเพื่อพาณิชย์ (หรือเรียกว่า “สนามบินเก่า” ปัจจุบัน ใช้เฉพาะภารกิจของกองทัพอากาศเท่านั้น) ต่อมา “ท่าอากาศยานเชียงใหม่ Chiang Rai International Airport” ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ท่าอากาศยานแม่ฟ้าหลวง เชียงราย” ตั้งแต่วันที่ 13 มีนาคม 2553 เพื่อเกิดพระเกียรติและน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ที่มาภาพ : <http://2.bp.blogspot.com/-19/CtpHojg4/UMx-8fsnnml/AAAAAAAAAAck/K1owJ4Zcv3U/s1600/73352970.jpg>

- ปี พ.ศ. 2514 สถาปนาผู้โดยสารจังหวัดเชียงราย แห่งที่ 1 เปิดทำการ
- ปี พ.ศ. 2536 เกิดโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ (GMS) ส่งผลให้เศรษฐกิจเมืองเชียงรายมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น
- ปี พ.ศ. 2538 เทศบาลเมืองเชียงรายได้ขยายเขตตามพระราชกฤษฎีกา ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ทำให้เขตเทศบาลขยายเพิ่มจากเดิมอีก 6 เท่าเป็นมีพื้นที่ทั้งสิ้น 60.85 ตารางกิโลเมตร
- เริ่มจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดเชียงราย ปี พ.ศ. 2536-2545 ขึ้นเป็นฉบับแรกโดยกำหนดทิศทางพัฒนา 3 ด้าน
- ปี พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐตามพระราชบัญญัติจัดตั้ง และได้ชื่อว่าเป็นสถาบันการศึกษาระดับสูงชั้นในจังหวัด

ที่มาภาพ : http://intranet.mfu.ac.th/file_attach/mfunews/Sep212025461.jpg

- ปี พ.ศ. 2547 กระทรวงมหาดไทยเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลเมืองเชียงรายเป็นเทศบาลนครเชียงราย
- ปี พ.ศ. 2552 เปิดให้บริการสถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดเชียงราย แห่งที่ 2 และหลังจากนั้นก็กลายเป็นศูนย์กลางของทุกเส้นทาง รถวิโอพี รถปรับอากาศชั้น 1 และ 2
- ปี พ.ศ. 2554 ห้างเซ็นทรัลพลาซา เชียงราย เปิดดำเนินการในเมืองเชียงราย
- ปี พ.ศ. 2556 เปิดสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 4 เชียงของ-เชียงราย ประเทศไทย ห้วยทราย-บ่อแก้ว ลาว

ที่มาภาพ : http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1354008056&grpid=02&catid=&subcatid

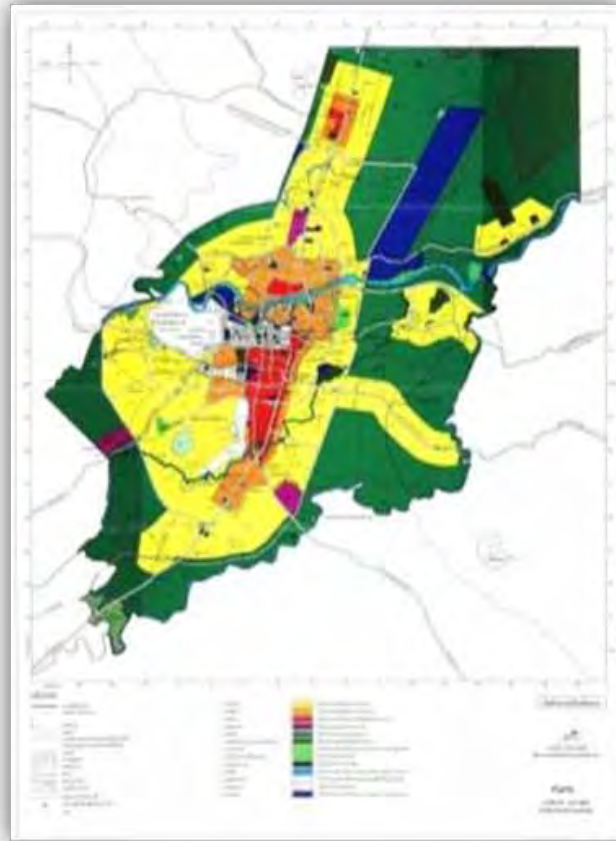
- ปี พ.ศ. 2558 เมืองเชียงรายจะเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างเต็มรูปแบบ โดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมและรวมตลาดฐานผลิตให้เป็นหนึ่งเดียว ทั้งยังสามารถเคลื่อนย้ายและไหลเวียน สินค้า บริการ การลงทุน เงินทุน แรงงานฝีมือ ได้อย่างเสรี ทำให้มีอำนาจต่อรองกับตลาดโลกสูงขึ้น เนื่องด้วยที่ตั้งและอาณาเขตของเมืองเชียงรายติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นจุดเด่นที่ทำให้เชียงรายมีอัตราการเติบโตทางการค้าขายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันจังหวัดเชียงรายมีเขตการค้าชายแดนทั้งสิ้นสามจุด คือ ด้านแม่สาย ด้านเชียงแสนและด้านเชียงของ ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมต่อการค้าทางบกนั้นคือเส้นทางสาย R3A และสำหรับบทบาทที่ประเทศไทยต้องรับผิดชอบเป็นผู้ประสานงานหลักด้านสาขาการท่องเที่ยวและสาขาการบิน

จากการพัฒนาเมืองที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นทำให้เมืองเชียงรายมีแนวโน้มการเกิดปัญหาในหลายด้าน อาทิ ด้านการเกษตร การท่องเที่ยว ทรัพยากรน้ำ คุณภาพชีวิต และปัญหาจะเกิดตามมาจากการพัฒนาต่างๆ ในเมืองเชียงราย โดยสามารถพิจารณาแนวโน้มได้ดังนี้

1. ปัญหาของการขาดหน่วยงานกลางในการเก็บข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลให้ทันสมัย ทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลสถิติที่มีอยู่เดิมมาใช้เพื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ข้อมูลการใช้น้ำ ข้อมูลสภาพภูมิอากาศย้อนหลัง (ควรจะมีสถานีเพิ่มมากขึ้น) อีกทั้งยังไม่มีหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลที่สำคัญจากหน่วยงานต่างๆ ภายในเมือง เพื่อลดความซ้ำซ้อนของข้อมูลและนำข้อมูลที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อเป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน

2. จากการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้น ทำให้ความต้องการน้ำใช้มีแนวโน้มสูงขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของประชากร การเพิ่มขึ้นของโรงแรม การลดน้อยลงของพื้นที่สีเขียว อีกทั้งยังไม่มีค่าน้ำแน่นอนว่าน้ำในแม่น้ำกกจะมีความเพียงพอต่อการนำมาทำน้ำประปาที่ตอบโจทย์การเพิ่มขึ้นของความต้องการใช้น้ำหรือไม่ ดังนั้นการศึกษาแนวโน้มของการใช้น้ำในอนาคต เมื่อนำข้อมูลการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมารวมด้วย จะทำให้การวางแผนมีประสิทธิภาพครอบคลุมความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอีกทั้งปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างภาคการเกษตรกับภาคครัวเรือนของเมือง ก็เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

3. ปัญหาของผังเมืองรวมเมืองเชียงรายหมดอายุ ซึ่งผังเมืองเดิมเป็นผังเมืองปี พ.ศ. 2550 - 2554 แต่ปัจจุบันได้หมดอายุและขยายเวลามาแล้วจำนวน 2 ครั้ง และจะมีกำหนดสิ้นสุดวันที่ 7 ส.ค. 2557 โดยปัจจุบันอยู่ระหว่างการดำเนินการจัดทำผังเมืองใหม่

ผังเมืองรวมเมืองเชียงราย หมดอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550
และได้รับการขยายเวลาในการใช้จำนวน 2 ครั้ง รวม 8 ปี

4. การเกษตรกรรม ปัจจุบันเมืองเชียงราย ประชาชนส่วนใหญ่อยังทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักอยู่ ซึ่งมีผู้มาลงทะเบียนเป็นศูนย์กลางไร่และไร่อื่นๆจำนวนมาก ซึ่งทางเกษตรอำเภอเองได้จัดทำบัญชีเกษตรกรผู้ปลูกไร่และไร่อื่นๆ

5. หากเมืองรอบข้างของเมืองเชียงราย (เชียงแสน เชียงของ) หรือประเทศข้างเคียง มีการเติบโตเพิ่มมากขึ้น จะมีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำหรือไม่ และมีแผนในการบริหารจัดการไว้ล่วงหน้าอย่างไร

6. ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งฤดูท่องเที่ยวจะเป็นช่วงฤดูหนาวและเป็นช่วงที่ขาดแคลนน้ำ ในอนาคตนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น มีการสร้างโรงแรมเพิ่มเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่เดินทางผ่าน ทางภาคส่วนการท่องเที่ยวมีแผนบริหารจัดการอย่างไร ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่น่าขบคิดและต้องตระหนักให้มากยิ่งขึ้น

อนุสาวรีย์พ่อขุนเม็งรายมหาราช ปี พ.ศ. 2511(ภาพซ้าย) และในปัจจุบันปี พ.ศ. 2556 (ภาพขวา)

2.3.3 การกลายเป็นเมืองของเมืองอุดรธานี

เมืองอุดรธานีจะเป็นเมืองที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองในบริเวณใกล้เคียง (121 ปี) แต่ด้วยความเหมาะสมของจุลภูมิศาสตร์ที่ตั้งและเป็นกองบัญชาการของมณฑล จำนวนประชากรของเมืองจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยแบ่งเป็นช่วงระยะเวลาและเหตุการณ์สำคัญที่เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการขยายตัวของเมืองได้ดังนี้

→ **ช่วงที่ 1 ช่วงสงครามโลก** (สงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเวียดนาม) รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้เลือกเมืองอุดรธานีเป็น 1 ใน 9 ฐานทัพที่ใช้เป็นฐานปฏิบัติการทางอากาศเพื่อส่งเครื่องบินและกำลังสนับสนุนการรบในเวียดนามและลาว รวมถึงค่ายรามสูรสถานีตรวจจับสัญญาณวิทยุที่ใหญ่เป็นอันดับสองของโลก ส่งผลให้เมืองอุดรธานีกลายเป็นเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งกลายเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ อันดับที่ 5 ของประเทศไทย (Goldstein, 1971 อ้างถึงใน จารณี บัญชรเทวกุล, 2551)

→ **ช่วงที่ 2 นโยบายทุนนิยม** พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีคนที่ 17 ได้ประกาศนโยบายเปลี่ยนสนาหมรบเป็นสนาหมการค้าในปี พ.ศ. 2531 ประกอบกับนายไกรสอน พรหมวิหาน ผู้นำประเทศลาวได้ประกาศนโยบายเศรษฐกิจใหม่ชื่อว่า New Economic Mechanism (NEM) ในปี พ.ศ. 2533 ทำให้เศรษฐกิจของเมืองอุดรธานีขยายตัวอีกครั้ง เนื่องจากอยู่ห่างชายแดนเพียง 54 กิโลเมตร และเป็นเมืองศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ที่สามารถเชื่อมต่อไปยังนครหลวงเวียงจันทน์ได้อย่างสะดวก และรัฐบาลไทยกับรัฐบาลลาวได้บรรลุข้อตกลงในการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ถือเป็นสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งแรกที่เชื่อมระหว่างเมืองหนองคายกับนครหลวงเวียงจันทน์ จากนโยบายดังกล่าวส่งผลให้มูลค่าการค้าระหว่างไทยและลาวเพิ่มขึ้นจาก 3,000 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2531 เป็น 111,091 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2554 และมูลค่าการค้าที่ผ่านด่านศุลกากรหนองคาย 46,707 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 40 ของมูลค่าทั้งหมด (กรมศุลกากร กระทรวงการคลัง, 2554) สินค้าส่วนใหญ่จัดส่งและขนส่งผ่านเมืองอุดรธานี ซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่อเมืองอุดรธานีโดยตรง อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจและอัตราการขยายตัวของประชากรเมืองอุดรธานีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ภาพเปรียบเทียบเมืองอุดรธานีระหว่างอดีตและปัจจุบัน

ที่มา: <http://board.postjung.com/603764.html> (สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2556)

→ ช่วงที่ 3 การก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ซึ่งกำหนดให้เมืองอุดรธานีเป็นเมืองสนับสนุนการเป็นประตูการค้าเชื่อมโยงกับกลุ่มอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงและเอเชียตะวันออก ซึ่งจะทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้า การบริการ การลงทุน และแรงงานทักษะเป็นไปเสรี ถือเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญอีกแรงหนึ่งที่จะส่งผลต่อเมืองอุดรธานี โดยตรงเนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านตั้งอยู่ใกล้กับชายแดน การเคลื่อนย้ายแรงงาน และนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น ส่งผลโดยตรงต่อการเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองรวดเร็ว

ทั้งนี้ จากผลการพัฒนาดังกล่าว ส่งผลให้เมืองอุดรธานีจึงเป็นเมืองที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจสูงเป็นอันดับ 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้จากผลการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนา การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) อุดรธานีจะเป็นศูนย์กลางบริการในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub Region Service Complex) เพื่อเป็นศูนย์กลางของการเงิน การค้ากับประเทศลาว จีน (ยูนนาน) และเวียดนามรวมทั้งเป็นฐานการคมนาคมขนส่งออกทางอากาศ (Export Oriented Aviation Complex) เชื่อมโยงไปสู่กลุ่มประเทศอินโดจีน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อพัฒนาของเมืองอุดรธานี

เมืองอุดรธานี ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทยของประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบสูงเหนือจากระดับน้ำทะเลประมาณ 175 เมตร และอยู่ห่างจากสะพานมิตรภาพไทย - ลาว เพียง 54 กิโลเมตร ซึ่งเป็นจุดภูมิศาสตร์ที่ตั้งเหมาะสม ส่งผลให้เมืองมีศักยภาพโดดเด่นและกลายเป็นจังหวัดศูนย์กลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและประตูสู่อินโดจีนนอกจากนี้เมืองอุดรธานียังได้รับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเมืองอุดรธานีทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

• กรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS)

GMS เป็นความร่วมมือของ 6 ประเทศ คือ ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีนตอนใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยมีธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) เป็นผู้สนับสนุนหลัก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการขยายตัวด้านอุตสาหกรรม การเกษตร การค้า การลงทุนและบริการ เพื่อให้เกิดการจ้างงาน ยกระดับการครองชีพ การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการศึกษาระหว่างกัน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งเสริมกันอย่างมีประสิทธิภาพและช่วยเพิ่มขีดความสามารถและโอกาสการแข่งขันในเวทีการค้าโลกผ่านกลยุทธ์หลัก 3 ด้าน คือ สนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงระหว่างกัน (Connectivity) เพื่อให้เกิดการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) โดยการรวมกลุ่มกันในอนุภูมิภาค (Community)

• ยุทธศาสตร์การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

“ประเทศไทยเป็นสมาชิกที่เข้มแข็งและสนับสนุนคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนอาเซียนร่วมกัน” วิสัยทัศน์ของประเทศไทยในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการเตรียมการรองรับผลกระทบและแผนการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์พัฒนา 8 ยุทธศาสตร์ดังรูปภาพต่อไปนี้

ภาพยุทธศาสตร์การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ปี พ.ศ. 2558

ประเด็นเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการพัฒนา ก่อนการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนปี พ.ศ. 2558 โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ คือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์เพื่อแก้ไขปัญหาประสิทธิภาพของระบบคมนาคมขนส่งของประเทศที่เป็นต้นทุนสำคัญของธุรกิจและเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับประชาชนในการเดินทางรวมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มประเทศอาเซียน

• แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) จึงต้องมีการกำหนดประเด็นการพัฒนาสำคัญเพื่อเป็นกรอบการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาย่างเหมาะสมโดยเป็นแนวคิดที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8-10 โดยยังคงยึดหลัก **“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”** ที่ให้ **“คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา”** และ **“สร้างสมดุลการพัฒนา”** ในทุกมิติและวิสัยทัศน์ประเทศไทยในระยะ 5 ปีข้างหน้า คือ **“สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาคเป็นธรรม และภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง”** โดยมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศมี 6 ประการ คือ

- 1) ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม
- 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- 3) ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน
- 4) ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน
- 5) ยุทธศาสตร์การสร้างเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาค เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม
- 6) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งความร่วมมือระดับอนุภูมิภาคกับภูมิภาคอาเซียน ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากศักยภาพการเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาคใกล้เคียงให้มีความแน่นแฟ้นมากขึ้นในทุกมิติ

อนึ่ง ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ที่ 5 กล่าวถึง **“การสร้างเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม”** ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นต่างๆ เช่น

การพัฒนาความเชื่อมโยงด้านการขนส่งและระบบโลจิสติกส์ ภายใต้กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคต่างๆ การพัฒนาฐานลงทุนโดยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับอนุภูมิภาคเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านสำหรับประเทศไทย ที่ตั้งอยู่ในจุดสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ของภูมิภาค ก็ได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันความเชื่อมโยงในภูมิภาคมาโดยตลอด

- ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 (อุดรธานีหนองคาย เลย หนองบัวลำภู บึงกาฬ)

บทบาทและแนวทางการพัฒนาของจังหวัดและกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนในการเป็นฐานเศรษฐกิจและบริการหลักในด้านต่างๆ ที่สำคัญของประเทศ และพร้อมที่จะพัฒนาเพื่อเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียนได้อย่างสอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละเมือง ทั้งนี้การพัฒนาที่ผ่านมาจะเป็นในรูปแบบการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรองรับการขยายตัวด้านการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว และการเกษตร โดยพัฒนาด้านการค้าชายแดน ส่งเสริมการค้าการลงทุน เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าทางการเกษตร รวมทั้งการพัฒนาบุคลากรเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยมีวิสัยทัศน์คือ

“เป็นประตูการค้า และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในกลุ่มน้ำโขง”

ทั้งนี้กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ยังได้รับอิทธิพลจากกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคือเส้นทางคมนาคมทางถนนตาม แนวพื้นที่เศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East West Economic Corridor: EWEC) เป็นการเชื่อมโยงพื้นที่ด้านตะวันออกจากเวียดนาม ผ่าน สปป.ลาว บนเส้นทาง R 9 ข้ามสะพานแม่น้ำโขงแห่งที่ 2 เข้าสู่ไทย และไปสู่สหภาพพม่า หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างทะเลจีนใต้กับทะเลอันดามัน โดยมีระยะทางรวมประมาณ 1,450 กิโลเมตร นอกจากนี้มีจุดที่เชื่อมต่อกับเส้นทางในแนวเหนือ-ใต้หลายเส้นทาง ซึ่งรวมถึงเส้นทางหนองคาย- กรุงเทพฯ-หนองคาย จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นทางเปิดไปสู่ท่าเรือสำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

นอกจากนี้บทบาทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงเป็นฐานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารและเอธารานอลของประเทศ (นครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี) เพื่อรักษาฐานรายได้เดิมและสร้างฐานใหม่ให้กับภาคอีสาน

ปัจจุบันอุดรธานีกำลังจะก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) และซึ่งกำหนดให้อุดรธานีเป็นศูนย์กลางการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและบริการกับกลุ่มประเทศอินโดจีน และการกระจายสินค้าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยเชื่อมโยงกับด้านการค้าชายแดนหนองคายบริเวณท่าเสด็จ ด้านการค้าชายแดนจังหวัดนครพนม และด้านการค้าชายแดนจังหวัดมุกดาหาร

2.3.4 การกลายเป็นเมืองของเมืองขอนแก่น

เมืองขอนแก่น เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใจกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยสาเหตุนี้ทำให้ขอนแก่นกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในด้านต่างๆ ของภาคฯ ทั้งศูนย์กลางการศึกษา การเงิน/ธนาคาร การปกครอง การคมนาคม และเศรษฐกิจ และเนื่องมาจากในช่วงปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมาประเทศไทยได้นำเอาทฤษฎี Growth Poles มาใช้ในการพัฒนา “เมืองศูนย์กลางระดับรอง” (Secondary Urban Centers) ในฐานะที่เป็น “ขั้วของการเติบโตทางเศรษฐกิจ” ของประเทศไทยในสองเมืองสำคัญ ได้แก่ เชียงใหม่ในภาคเหนือ และขอนแก่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผลักดันให้มีการกระจายการเติบโตของอุตสาหกรรมในเขต

เมืองใหญ่และพัฒนาเมืองศูนย์กลางระดับสองขั้นมาเพื่อลดความแออัด และมลพิษของเมืองหลัก นอกจากอุตสาหกรรมจะเป็นชี้นำทิศทางการเติบโตของเมืองแล้ว มหาวิทยาลัยก็ทำหน้าที่เป็น “ชั้นการเติบโตใหม่” ของเมืองด้วย ดังนั้นการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ. 2509 และประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าว เป็นเวลาเดียวกันกับที่ประเทศมีนโยบายการพัฒนา “เมืองศูนย์กลางระดับรอง” จึงทำให้เมืองขอนแก่นมีการพัฒนาและเจริญเติบโตเรื่อยมา

ตามแผนพัฒนาจังหวัดขอนแก่นและกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ซึ่งกำหนดให้จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเป็นศูนย์กลางการผลิต การค้า และการลงทุนอุตสาหกรรม รวมถึงการศึกษา/ทางการแพทย์ที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ขอนแก่นมีการพัฒนาและขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ที่มาภาพ : http://upic.me/i/wm/img_0755.jpg

ภาพเมืองขอนแก่นในปัจจุบัน

ทิศทางการพัฒนาของขอนแก่น มีแนวโน้มว่ารัฐบาลจะเตรียมจัดตั้งให้เป็นเมืองหลวงของภาคอีสาน และให้เป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ การคมนาคม เพื่อรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ในปี พ.ศ. 2558 และเนื่องจากขอนแก่นเป็นใจกลางของภาคอีสาน และกำลังพัฒนา/ผลักดันให้เป็นมหานคร รวมถึงมีการกระจายอำนาจจากกรุงเทพฯ สู่ภูมิภาค ขอนแก่นจะมีการพัฒนาโดยผลักดันให้เป็นศูนย์กลางการคมนาคม ทั้งด้านการบิน ทางรถยนต์-รถไฟ และศูนย์กระจายสินค้า เพราะมีศักยภาพที่เด่นด้านทำเลที่ตั้ง

ที่มาภาพ : http://upic.me/i/i7/img_0980.jpg

ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล พลาซ่า ขอนแก่น

ตั้งแต่มีการสร้างห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล พลาซ่า ขอนแก่น และมีโรงงานอุตสาหกรรมมาดำเนินกิจการรอบเมืองขอนแก่น ส่งผลให้ปัจจุบันราคาประเมินที่ดินของขอนแก่นมีราคาเพิ่มสูงขึ้น โดยในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมาราคาประเมินที่ดินในจังหวัดขอนแก่นเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเกือบเท่าตัว และราคาซื้อขายจริงก็สูงกว่าราคาประเมินกว่าเท่าตัว และมีแนวโน้มว่าอาจปรับราคาประเมินเพิ่มขึ้นอีก 20-30% การที่ราคาซื้อขายที่ดินสูงกว่าราคาประเมินนั้นส่วนหนึ่งคาดว่ามาจากการที่คนในขอนแก่นมีอำนาจการซื้อที่สูงขึ้น มีการแข่งขันสูง อีกทั้งขอนแก่นมีบุคลากรที่มีกำลังซื้ออยู่ค่อนข้างมาก นอกจากนี้ด้วยเหตุที่ขอนแก่นมีที่ตั้งอยู่พื้นที่ที่ปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้คนจำนวนไม่น้อยย้ายเข้ามาทำงานหรือย้ายฐานการผลิตเข้ามาในขอนแก่น และในปัจจุบันจังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มี GDP เป็นอันดับหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทวิเคราะห์ จากตัวอย่างเมืองในประเทศไทย

จากตัวอย่างการกลายเป็นเมืองทั้ง 4 เมืองของประเทศไทยนั้น จะเห็นได้ว่าแม้จะมีเหตุการณ์ที่เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการพัฒนาเมืองและกลายเป็นเมืองที่ต่างกัน และคนละช่วงเวลากัน แต่จะเห็นได้ปัจจัยที่ทำให้ เมืองดังกล่าวเจริญเติบโตขึ้นนั้นมีคล้ายคลึงกัน ได้แก่

1. เส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวกและหลากหลาย ทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และทางอากาศ ทำให้เกิดการเคลื่อนย้าย ไปมาหาสู่กันของประชาชนระหว่างเมือง เกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิต สินค้า
2. การเป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุน ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการพัฒนาการคมนาคมในพื้นที่ และแหล่งที่ตั้งที่เหมาะสม
3. ที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้สะดวกต่อการเดินทางระหว่างประเทศ ทั้งเพื่อการท่องเที่ยว การค้า การลงทุน และการศึกษา
4. การมีสถานศึกษาในหลากหลายระดับ
5. จากนโยบายการกระจายความเจริญของรัฐบาลในช่วงต่าง ๆ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยุทธศาสตร์ภาค ยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด รวมถึงนโยบายและยุทธศาสตร์ของเมืองเอง ดังได้กล่าวมาข้างต้น

3. สังคมและประชากรเมือง

3.1 ประชากรเมืองของไทยมีอยู่เท่าไร?

ข้อมูลจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ทำการศึกษาประชากรคาดประมาณในปี พ.ศ. 2554 พบว่ามีประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมือง (เมืองทุกประเภท) อยู่ร้อยละ 36.12 ของประชากรทั้งหมด (ประชากรทั้งประเทศ 63.9 ล้านคน) และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 45.90 ในปี พ.ศ. 2556 (ประชากรทั้งประเทศ 64.6 ล้านคน) ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น และมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นในอนาคตแต่อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวเป็นเพียงข้อมูลที่เกิดจากการคาดประมาณประชากร ซึ่งเรายังไม่ทราบอยู่ดีกว่าแท้จริงแล้วในประเทศไทยมีประชากรเมืองอยู่ประมาณเท่าไร

การคำนวณประชากรในเมืองที่แท้จริงนั้นทำได้ยากมาก เนื่องจากประชากรมีการเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลา ทั้งผู้ที่อยู่อาศัยแบบมีและไม่มีทะเบียนราษฎร รวมถึงแรงงานและคนทำงานที่เข้ามาในพื้นที่เมืองเพียงช่วงกลางวันเท่านั้น (ประชากรในเวลากลางวัน) อีกทั้งในขอบเขตของพื้นที่เมืองในเมืองไทยนั้นไม่สามารถแยกเป็นขอบเขตได้ชัดเจน (นอกจากขอบเขตทางการปกครอง) จึงเป็นอีกปัญหาหนึ่งว่าตกลงเมืองมีขอบเขตอยู่เท่าไร หรืออยู่ตรงไหน ดังนั้นการทราบจำนวนประชากรเมืองนั้นอาจทำได้เพียงการประเมินโดยคร่าวโดยอาศัยข้อมูลการสำรวจสำมะโนประชากร

การสำรวจสำมะโนประชากรจึงน่าจะเป็นวิธีที่ดีกว่าการสำรวจทะเบียนราษฎร เนื่องจากเป็นการมุ่งเน้นประชากรตามที่อยู่จริง อย่างไรก็ตามสำมะโนประชากรก็ยังมีข้อโหว่ที่อาจจะทำให้การแจงนับประชากรเมืองทำได้ไม่ครบ เช่น ผู้คนที่เดินทางเข้ามาทำงานหรือศึกษาในเมืองแบบเข้าไปเย็นกลับ ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาอยู่ในเมืองเป็นระยะเวลาสั้นๆ ผู้ที่มีที่อยู่ไม่แน่นอน หรืออยู่ตามสถานที่ที่นายจ้างปกปิดไม่ให้ข้อมูลฯลฯ และยังมีปัจจัยหลายอย่างในการปฏิบัติงานภาคสนามที่อาจทำให้สำมะโนประชากรไม่สามารถสำรวจได้ครบถ้วน

วิธีการประเมินประชากรเมืองอีกวิธีการหนึ่ง คือ การพิจารณามิติทางด้านเศรษฐกิจ ตามหลักแนวคิด “เมืองคือพื้นที่สำหรับอาชีพนอกเกษตรกรรม” ดังนั้นจึงอนุมานได้ว่าประชากรเมือง คือ ประชากรที่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม จากข้อมูลจากสำมะโนประชากรและการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติได้แสดงให้เห็นว่าถึงอัตราส่วนร้อยละของประชากรที่ทำงานในภาคเกษตรได้ลดลงอย่างชัดเจน โดยในปี พ.ศ. 2533 – 2534 ประชากรร้อยละ 60 ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร แล้วลดลงเหลือเพียงร้อยละ 50 เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2541 และในปี พ.ศ. 2548 ประชากรในภาคเกษตรลดลงเหลือเพียงร้อยละ 38 เท่านั้น

หากพิจารณาแนวคิดที่เชื่อมโยงความเป็นเมืองกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรเข้าด้วยกันแล้ว “ประชากรเมือง” ในประเทศไทยจะมีจำนวนและสัดส่วนที่สูงขึ้นซึ่งในปัจจุบันประชากรเกินกว่าร้อยละ 60 ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม หากเราตั้งสมมุติฐานว่าประชากรนอกภาคเกษตรส่วนใหญ่ หรือประมาณร้อยละ 90 อยู่ในเมือง หรือเข้ามาทำงานในเมือง หารวมถึงผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง ทั้งที่จดทะเบียนและไม่ได้จด รวมทั้งผู้ที่เข้ามาทำงานหรือศึกษาในเมือง ทั้งที่เข้ามาอยู่เป็นการชั่วคราว หรือเข้ามาแบบเข้าไปเย็นกลับ คาดประมาณได้ว่าในปี พ.ศ. 2550 ประชากรเมืองมีทั้งหมดจำนวนคิดเป็นร้อยละ 51 ของประชากรไทยทั้งหมด

3.2 ลัทธิเมืองและวิถีเมือง

ประชากรเมือง นับเป็นปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของเมือง ในอดีตประเทศไทยมีการย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่เมือง เพราะปัญหาสภาพทางเกษตรกรรม การขาดแคลนน้ำ สภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก ปัญหาความบกพร่องของตลาด ราคาพืชผลไม่ดี ปัญหาการครอบครองที่ดินทำกิน สภาพดินเสื่อม เกิดภาระหนี้สินในภาคเกษตรกรรม เกษตรกรจึงเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมือง โดยคาดว่าจะมีโอกาสด้านเศรษฐกิจที่ดีกว่า ค่าจ้างแรงงานสูงกว่าการทำเกษตร แต่อย่างไรก็ดีเมื่อปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้สถานประกอบการหลายแห่งปิดกิจการ เลิกจ้างแรงงาน จึงเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากเมืองสู่ชนบทเป็นจำนวนมาก ในทางตรงกันข้ามเมื่อเศรษฐกิจฟื้นตัว แรงงานดังกล่าวก็จะเคลื่อนย้ายจากชนบทสู่เมืองอีกครั้ง

ประชากรในเมืองนั้นมีทั้งประชากรที่มีอยู่เดิม และประชากรที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานในเมือง เมืองจึงเป็นพื้นที่แห่งความหลากหลายของประชากร ตามทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์นั้นนิยามนิยามว่าประชากรหรือแรงงานจะเคลื่อนย้ายจากถิ่นเดิมเพราะคาดหวังโอกาสด้านเศรษฐกิจทั้งรายได้ การมีงานทำ และอื่นๆ ที่ดีกว่า จึงเกิดการกระแสนการเคลื่อนย้ายจากถิ่นที่ด้อยพัฒนามาสู่ถิ่นที่มีการพัฒนามากกว่า จากอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรเมืองแสดงให้เห็นว่าประชากรเมืองต่างๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานครยังคงเติบโตอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นประชากรในทะเบียนหรือประชากรนอกทะเบียน (หรือประชากรในเวลากลางวัน) การเติบโตดังกล่าวเกิดควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตความอยู่ของประชากรเมืองด้วย ประชากรเมืองมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุมาจากการล่มสลายทางวัฒนธรรมดั้งเดิม หรือการก่อตัวใหม่ของวัฒนธรรมเมืองก็ตาม เราจึงเรียกสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในเขตเมืองว่า วิถีเมือง (Urbanism) ซึ่งลักษณะสำคัญคือ มีการแบ่งแยกแรงงาน (Division of Labor) ตามความชำนาญเฉพาะด้านซึ่งเป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการประดิษฐ์ ทำให้มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิต การประกอบอาชีพต่างๆ จึงใช้ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ มีการแบ่งตำแหน่งและหน้าที่หลายระดับขึ้นอยู่กับการงานแต่ละประเภท การมีความสัมพันธ์กันแบบทุติยภูมิ และการอยู่อาศัยแบบปัจเจกนิยมเป็นต้น

การขยายตัวของเมืองและการเคลื่อนย้ายของประชากรทำให้เกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อประชากรขึ้นมากมาย เช่น ปัญหาที่อยู่อาศัย การขาดแคลนที่อยู่อาศัยและการขยายบริเวณแหล่งเสื่อมโทรม และปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและรายได้ เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนเพิ่มมากขึ้น ปัญหาการบริการจากภาครัฐที่ไม่ทั่วถึง รวมไปถึงปัญหาจากการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่างด้าวทั้งที่ถูกและไม่ถูกกฎหมาย ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาสังคม ความยากจน และชุมชนแออัดที่เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่เขตเมือง

3.3 ชุมชนแออัดและคนยากจนในเมือง

ปัญหาคนยากจนในเมือง (Urban Poor) โดยเฉพาะปัญหาชุมชนแออัด เป็นปัญหาที่เมืองจะต้องเผชิญโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งมักมีการพัฒนาในลักษณะเอกนคร หรือเมืองโตเดี่ยว เช่นกรุงเทพมหานครที่ซึ่งเมืองและชนบทมีความแตกต่างของความเจริญทางด้านต่างๆ อย่างมาก เกิดช่องว่างการพัฒนาระหว่างเมืองกับชนบท ส่งผลให้เมืองของประเทศกำลังพัฒนาต้องเผชิญกับภาวะของการกลายเป็นเมืองเกินระดับ คือ มีประชากรจำนวนมากเกินกว่าที่จะอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพในระบบสังคมและเศรษฐกิจของเมือง ส่งผลให้เกิดกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยเป็นจำนวนมากในเมือง รวมถึงปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัญหาจราจร ปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ปัญหาที่อยู่อาศัย ฯลฯ การเกิดขึ้นของปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือกลุ่มคนที่มีรายได้น้อย หรือคนจนในเมือง เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีทรัพยากร หรือเข้าไม่ถึงแหล่งทรัพยากรต่างๆ ที่ใช้แก้ไขหรือบรรเทาผลกระทบจากปัญหาเหล่านี้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะแตกต่างจากกลุ่มผู้มีรายได้สูงกว่าหรือมั่นคงกว่า

กลุ่มคนจนในเมืองนั้นมิใช่เพียงแค่ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเท่านั้น ยังมีคนยากจนที่ไร้ที่อยู่อาศัย คนเร่ร่อน รวมถึงกลุ่มแรงงานต่างด้าวและคนชายขอบ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะต่างๆ ของเมืองได้ เมื่อพิจารณาร่วมกับจำนวนประชากรเมืองที่เพิ่มมากขึ้นในทุกๆ ปี เราอาจสามารถพิจารณาได้ว่าจำนวนคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมืองก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากปรากฏการณ์ “ความยากจนในเมือง” นั้นมักจะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นควบคู่กับ “ความเป็นเมือง” และ “กระบวนการกลายเป็นเมือง” ปัญหาชุมชนแออัดจึงเป็นอีกหนึ่งปัญหาของคนจนในเมือง และเป็นปัญหาที่เกิดจากกระบวนการกลายเป็นเมืองที่เกินระดับ

บทอภิปราย

คำนิยามของคำว่าเมืองนั้นค่อนข้างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้มิติในด้านใดมาใช้ในการพิจารณา เช่น มิติด้านสิ่งก่อสร้าง ประชากร สังคม เศรษฐกิจ และพื้นที่การปกครอง แต่เมื่อพิจารณาความหมายของเมืองโดยภาพรวมนั้น “เมือง” หมายถึงพื้นที่หนึ่งซึ่งเป็นที่รวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานของประชากรมา รวมกัน เป็นพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่นในบริเวณโดยรอบ โดยมีสิ่งปลูกสร้างถาวร สิ่งอำนวยความสะดวก และระบบสาธารณูปโภคที่เพียบพร้อมเพื่อรองรับความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างกัน เป็นที่ตั้งศูนย์รวมของการปกครองของท้องถิ่นนั้นๆ ประชากรส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่แตกต่างออกไปจากชนบท และการประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม และเนื่องจากในเมืองนั้นประชากรและระบบต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่ตลอด จึงทำให้เมืองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า “กระบวนการกลายเป็นเมือง”

กระบวนการกลายเป็นเมืองเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกประเทศทั่วโลก และในปัจจุบันหลายเมืองทั่วโลกมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการสร้างรายได้จากภาคอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว ประชากรจากพื้นที่โดยรอบอพยพเข้ามาในเมืองเพิ่มมากขึ้น ทำให้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เปลี่ยนไปจากในอดีต เช่น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ระบบเครือข่ายของลำน้ำ พื้นที่ป่าและพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ถูกแทนที่ด้วยโครงสร้างพื้นฐาน ที่อยู่อาศัย และโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาในด้านต่างๆ การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองดังกล่าว นำไปสู่ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไม่เหมาะสม การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นอีกทั้งที่ตั้งของเมืองส่วนใหญ่ที่มักตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ หรือที่ราบเชิงเขา จึงเป็นอีกปัจจัยที่จะเพิ่มการเปิดรับภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีโอกาสเกิดขึ้น เช่น ปัญหาคูทกภัย ปัญหาวาตแล่นน้ำ และปัญหาดินโคลนถล่ม เป็นต้น นอกจากนี้เมืองยังต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนและชุมชนแออัดในเมือง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นควบคู่กับ “ความเป็นเมือง” และ “กระบวนการกลายเป็นเมือง” การอพยพย้ายถิ่นเพื่อหางานทำและตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่เสี่ยงภัย ส่งผลให้กลุ่มคนยากจนในเมืองเหล่านี้จะเป็นกลุ่มที่จะต้องเผชิญและได้รับผลกระทบกับปัญหาต่างๆ ของเมืองมากกว่าประชากรกลุ่มอื่นๆ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ ระดับน้ำทะเล อุณหภูมิ ปริมาณฝน และระดับความรุนแรงและความถี่ของเหตุการณ์สภาพอากาศแปรปรวนสุดขั้ว จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ฤดูกาลผันผวน เกิดรูปแบบของสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน และไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ เมื่อพิจารณาถึงระบบที่มีความหลากหลายและซับซ้อนของเมือง รวมถึงปัญหาของเมืองทั้งที่มีอยู่แล้วและกำลังเกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าเมืองจะต้องเผชิญและต้องพร้อมรับมือกับปัญหาหลายด้าน ประเด็นดังกล่าวถือว่าเป็นความท้าทายที่สำคัญของเมือง และเมื่อพิจารณาประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่กำลังจะเกิดขึ้นทำให้เมืองต้องเผชิญกับปัญหาที่รุนแรงขึ้นได้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนี้จะมีผลกระทบต่อทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นการเพิ่มความท้าทายให้กับเมืองในการวางแผนและการนำแผนการพัฒนาไปสู่การปฏิบัติเพื่อป้องกัน และรับมือกับปัญหาที่จะเกิดเพิ่มมากขึ้น

กระบวนการกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาที่มีความเชื่อมโยงกันของแต่ละภาคส่วน ทั้งภาคสังคม ภาคเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐาน อย่างไรก็ตามผลกระทบของกระบวนการกลายเป็นเมือง และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนั้นแต่ละชุมชนจะได้รับไม่เท่ากัน ดังนั้นในแต่ละเมืองหรือแต่ละชุมชนจึงมีการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณา บัวเข้มทอง. 2547. สังคมชนบทสู่สังคมเมือง. [Online]. <http://www.scb.co.th/LIB/th/article/ktb/data/k8-22.html> เข้าถึงเมื่อ 1 ตุลาคม 2556.
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. 2535. ภูมิศาสตร์เมือง. บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, กรุงเทพฯ
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. 2541. เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมือง เชียงใหม่. โรงพิมพ์มิ่งเมือง, เชียงใหม่
- เดชา สังขวรรณ และ รุ่งนภา เทพภาพ. 2553. ปัญหาคนจนเมืองในชุมชนแออัด: องค์ความรู้และกระบวนการขับเคลื่อน เปรียบเทียบประเทศไทย และประเทศเกาหลี. บทความวิจัย. The International Journal of East Asian Studies. Vol. 15 No. 1 March – August 2010. สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปทุมธานี
- ปกรณ เมฆแสงสวย. 2548. การประยุกต์ใช้ระบบภูมิสารสนเทศเพื่อการศึกษาผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองต่อปัญหาขยะในเขตอำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ประจักษ์ ศกุนตะลักษณ์. 2531. เศรษฐศาสตร์เมือง. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล, สุริยพร พันพื้ง และ ปัทมา วาพัฒน์วงศ์. 2550. ระบิตคนเมืองในประเทศไทย. ในวารสารประชากรและสังคม 2550. วรชัย ทองไทย และ สุริยพร พันพื้ง, บรรณาธิการ. สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม, นครปฐม
- พัลลภ กฤตยานวัช. 2553. การเปลี่ยนแปลงของประชากรชนบท เมือง มหานคร และ อภิมหานคร ของโลกในช่วงปี 1950 – 2050: จากรายงานล่าสุดของ องค์การสหประชาชาติ ปี 2010. วารสารธนาคารอาคารสงเคราะห์ ฉบับที่ 63 ปีที่ 16 ตุลาคม – ธันวาคม 2553. หน้า 66 – 72
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2538. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 5. บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, กรุงเทพฯ.
- วิไล วงศ์สืบชาติ. 2535. การจำแนกความแตกต่างระหว่างเมือง: การศึกษาเปรียบเทียบกรณีประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกา. สถาบันประชากรศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

- สมชาย เดชะพรหมพันธุ์. 2522. ภูมิศาสตร์เมือง. โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, กรุงเทพฯ.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. 2554. สารประชากร. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. 2556. สารประชากร. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุพจน์ บุรพุกศลศรี. 2531. สถิติวัดสภาวะชุมชนเมือง. ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- สุวิทย์ วีระศาสตร์. 2535. รายงานการวิจัยเรื่อง พัฒนาการของการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชนเมืองหลัก: กรณีบ้านกอก จังหวัดขอนแก่น. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- เสน่ห์ ญาณสาร. 2544. ภูมิศาสตร์เมือง. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ และ อรทัย หุจรูญพรพานิช. 2550. เซ็กซ์แอนด์เดอะซิตี. บทความในประชากรและสังคม. สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม. นครปฐม.
- อรทัย อัจฉา. 2543. ความยากจนในเมืองที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงและเด็ก. Journal of Population and Social Studies. Volume 9 Number 1 July 2000. Page 1 – 29. Institute of Population and Social Research. Mahidol University. Nakorn Pathom.
- เอกรินทร์ อนุกุลยุทธน. 2530. เอกสารประกอบการสอน วิชาการวิเคราะห์ระบบชุมชนและผังเมือง. ภาควิชาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- Worldbank. **Urban Development Data**. <http://data.worldbank.org/indicator/EN.URB.LCTY.UR.ZS/countries/1W?display=default> เข้าถึงเมื่อ 1 พฤษภาคม 2556
- World Health Organization. **Global Health Observatory (GHO)**. http://www.who.int/gho/urban_health/situation_trends/urban_population_growth/en/index.html. เข้าถึงเมื่อ 1 ตุลาคม 2556